

PÕHJALA TÄHISTEL

SISUKORD:

Olev Arens, Otsustavad päevad	1
Erich Rämmeld, J/S „Sisu”	7
Ants Vaino Lahi, „Liblikas”	12
Ylo-Mark Saar, „Moero”	24
1985–1990 surma läbi lahkunud soomepoisse	29
H.O., JR200 vaimulik Oskar Puhm	34
H.O., Kapten Karl Talpak	35
Kapten Aapo Kahila	36
Ylo-Mark Saar, Soomepoisid Kanadas	37
Sven Ise, Elias Lönnroti Seltsi Soomepoiste sektsiooni tegevusest	41
Kalju Valdmaa, JR200 Sõprusühingu kroonikat 1985–1990	43
Rain Rebas, Parandatud hauakivid Malmi kalmistul	47
Hannes Oja, Saateks	48
I. Kiiss, Alkoholi nautimine	49

Kaas: Olev Mikiver

Toimetaja: Hannes Oja

Fotod: Laansoo, Oja, Seemre jt.

Väljaandjad: Soomepoiste Klubi Torontos

JR200 Sõprusühing Stokholmis

JR200 Koondus Göteborgis

Kanadas: Ylo-Mark Saar

1025–25 Austin Drive

Unionville, Ontario L3R 8H4

Rootsis: JR 200 Sõprusühing

Box 405, Stockholm 1, Sweden

Posti jooksev arve 65 11 09

Oma Press Limited

Printed in Canada

PÕHJALA TÄHISTEL

Nr. 17

1991

Pildil vasakult dr. G. Martinoff, stm. Mänd, vänr. Vello Pekomäe, Harald Vellner ja vänr. Kaul Andrus Kadak eesti vabatahtlike kriitilistel päevadel arutamas Rootsi evakueerimise võimalusi Helsingis septembris 1944.

Olev Arens

OTSUSTAVAD PÄEVAD

Sügisese tuuled puhusid rahulikult ja Vuokse jõgi läikis ning virvendas päikese kullas. Kahurväe äge tulistamine ainult segas seda sügis-romantilist panoraami. Asusime ju Äyränpää maakitsuse lähedal positsioonil, mida tulistati vahetpidamata punaste kahurväe kui ka lennukite poolt. Saime korralduse vahetuseks ja rännakuks. Kuhu, seda ei teadnud.

Kahepäevase rännaku järele saime korralduse üksuse majutamiseks. Minule tuli teade rügemendistaabist sinna ilmumiseks. Olin veidi üllatanud säärase korralduse üle. Esitasin end mannerheimiristirüütli major E. Kiveläle, kes momendil oli rügemendiülema kt. Ta teatas temale omase rahu ja lühidusega, et pean sõitma Helsingisse koos vänr. K. Kadakuga, et seal selgitada poliitilist olukorda enne rügemendi Eestisse siirdumist. See teade ei tulnud üllatusena, kuid siiski võttis see mõte mind tõsiselt.

Enne üksusest lahkumist kõnelesin ja arutasin lühidalt olukorda oma kaaslastega. Mõte sõita Eestisse oli küps, kuid millistel eeldustel ning tingimustel, seda lootsin lähemalt selgitada Helsingis. Rongil kohtasin kapten E. Kirodari, kes ka sõitis Helsingisse. Lähemad teated Eesti olukorra kohta puudusid, samuti ka soomlaste hoiaku kohta ei olnud mul andmeid. See kõik pidi selguma Helsingis — vähemalt lootsin sealt saada paremat pilti — kuna rindel nagu me armastasime öelda „puu lehtede pealt“ on võimatu olukorda hinnata.

Helsingisse jõudnud, hakkasin kohe tegutsema. Kohtasin minister A. Varmat, teatasin temale oma tuleku põhjusest ja palusin temalt nõu. Ta seletas, et Eestist saabunud andmete põhjal oodatakse meie tulekut lähemal ajal. Kohtasin ajakirjanikku A. Vellnerit — olime tema kontorist „Helsingin Sanomat“ juures. Seal oli ka kapten K. Talpak ja kapten E. Kirotar. Arutasime ja sõelusime olukorda. Väga raske oli midagi öelda. Kapten K. Talpak oli tuline sõidu pooldaja. A. Vellner pooldas alguses ühe pataljoni saatmist, et näeb siis kuidas I pataljoni käsi käib ja sellejärele astuda järgnevad sammud. Kapten E. Kirotar oli väga jutukas, kuid siiski põiklev oma otsuse langetamisega. Olukord oli väga raske — aeg oli kiire ja pidi tehtama otsus, mis oleks lähim kõige targemale otsusele. Ma teadsin, et rügemendi koosseis ka raskematel tingimustel on valmis isamaa eest välja astuma. Kuid otsus ei olnud mitte ainult rügemendi valmisolekus, vaid ka olukorra õiges hindamises.

Järgmisel päeval olime mõlemad vänrik Kadakuga minister A. Varma juures. Ta seletas meile olukorda temale omase romantilise värvinguga. Relvad pidime saama merel. Kaardil näitas meile Saksa ülemjuhatause poolt kavatsesetavat Võru operatsiooni, mis pidi ära löikama sissetungivad punaväed, millise operatsiooniga pidi Eesti täielikult vabane- ma punavägedest. Küsisin kuidas suhtuvad liitlased meie plaanidesse. Ta teatas, et nad vaatavad sümpaatselt ja suhtuvad teataval määral kui spordivõistlusse. Meile see aga oli enam kui jalgpallivõistlus — oli meie vabaduse küsimus.

Küsisin siis kuidas suhtuvad soomlased sellesse ja mis on nende plaanid. Vastuseks sain, et ta on peamajaga ühenduses olnud ja nad suhtuvad hästi. Minu küsimusele, et kellega ta peamajas ühenduses on olnud, vastas ta, et vänrik Laansoo ja ka teistega. Meil tekkis veidi terav mõttevahetus ja ma esitasin kolm küsimust meie sõidu eeltingimuste- na: 1) milline saab olema meie juhtkond? 2) millises organisatsioonis saab rügement toi- muma ja 3) kust ja kunas saadakse relvad?

Otsustasin veel ühendust võtta Topi Nurmiga. Temal olid väga head sidemed Eestiga ja ka väga head ühendused Soomes. Istusime ja arutasime olukorda terve öö. Järgmisel hommikul ta teatas mulle, et ta on saanud teateid, et Soome peab tegema vahe- rahu ja sõjast välja tõmbuma. Kohe, kui sain selle informatsiooni, helistasin minister A. Varmale ja teatasin mida olin kuulnud. Minister A. Varma oli väga üllatanud ja küsis kust mina selle jutu olen võtnud. Tema polevat midagi säärast kuulnud. Palus siiski, et helistaksin paari tunni pärast temale. Helistasin kokkulepitud ajal, kuid ta vastas, et ta on rääkinud oma poliitiliste sõpradega ja ta siiski ei saa konstateerida midagi säärast.

Õhtul läks rong Hango poole ja me pidime sõitma selle rongiga. Minu otsus oli sõit katkestada nii kauaks kuni saab lähemat informatsiooni Soome rahu üle. Rongile min- nes nägin, et seal oli Eesti Büroo juhtkond, kuhu kuulus ka A. Suurväli, lipu üleandmise tseremoonia jaoks väljas. Mina läksin kohe vagunisse — mingisugune antipaatia oli nen- de Helsingi poliitiliste tegelaste vastu. Istusin vagunis, kus minu juurde tuli härra Aalep ja palus mind välja tulla rügemendi lipu vastuvõtmiseks, mida oli kuulduste järgi Eestist

1943.a. septembris-oktoobris oli meeste igapäevane töö Siestarjoel kindlustuste ehitamine. Ees keskel korp. Rudolf Olljum, kers. Boris Zeisig ja kers. Lex Laansoo.

meile saadetud. Vastasin, et pangu see lipp kui ta tahab minu kõrvale ja et ma välja ei tule. Lipp toodi minu kätte ja ma andsin selle vastasolevale eesti lotale, paludes lippu hoida kuni Hangoni. Rongis oli veel jutuaajamine kapten Talpakuga. Teatasin temale oma ülalnimetatud seisukohad. Ta pooldas sõitu ja ütles, et vaatame, kumb meist enne jõuab. Ma vastasin temale, et ei ole midagi kasu temast, kuna tema ei saanud ju rügemendi koosseisus sõita. Kapten Talpak lahkus ja sõit algas Hangosse.

Hangosse jõudsimine õhtupoolikul. Kutsusin vanad Jalkala „äiad“ enda juurde. Koos olid vänrikud A. Lahi, A. Veidermaa, A. Kerson, Ott Evald-Eravald ja veel mõned. Rapo- teerisin neile olukorra-pilti nii hästi kui suutsin. Eriti rõhutasin Soome rahu juttu. Otsus oli üldine, et pean rääkima kolonel Kuuselaga, kes oli meie rügemendi ülem. Teatasin, et palun ärasõidu katkestamist kuni saame selgust juhtkonna, organisatsiooni ja relvastuse kohta, samuti täpsemaid andmeid Soome rahu üle. Ta ütles, et nüüd on hilja rääkida. Tema ei saa enam midagi teha. Rääkisin veel major Peikeriga, kes vastas, et tema ei sõi- da, ka kapten Pärilin oli eitaval seisukohal. Teatasin siis oma kõneluste tulemused sama- dele ohvitseridele, keda olin varem nimetanud. Olukord oli raske. Kõnelesin veel kapten Kirotariga, kuid ta oli väga sõnaaher ja suitsetas.

Meeskonna laadimine oli täies hoos ja vänrikki Ott Evald-Eravald langetas lõpuot- suse: „Härrad ohvitserid, pool meeskonda on peaaegu juba laaditud, ohvitserid täitke oma kohust!“ Oli loomulik, et meeskond ei saanud sõita ilma juhtkonnata ja meeskonna väljajaladamine oli võimatu. Palusime kapten Pärilinit kaasa sõita, kuna meil ei olnud üht- ki vanemat ohvitseri rügemendi koosseisus, kes oleks kaasa sõitnud. Ta nõustus. Kapten Pärilin langes Tartu all, ta oli tuline patrioot ja tema otsus kaasa sõita oli mehine. Andsin rügemendi lipu kapten Pärilinile üle ja ta asetask lipu ühele kõrgemale künkale, mille juu- res auvalves ohvitserikooli kasvandikud. Lipp lehvits pimeduses ja vaikselt liikus üksus üksuse järele laeva, kahjuks ilma relvadeta. Kuid mitte ainult ilma relvadeta, vaid võeti

ära ka varustus, isegi seljakotid ja taheti võtta ka püksitraksid, kuid need jäeti arusaadavalt põhjusil alles. Oma isikliku varustuse pidime panema paberikottidesse. See oli alan-dav. See otsus langeb rohkem oma ulatuses tagala juhtide õlgadele. Rinde koosseisust oli palju soome ohvitseri, kes oleksid eestlastega koos kaasa sõitnud ja saatust jaganud, kuid nendele oli kaasaminek peamaja poolt kategooriliselt keelatud. Palju sõpru jäi Soome ja neile saadeti mõttes laevalt veel südamlilikud tervitused, kui meie liikusime Eesti poole teadmatu tulevikku ilma illusioonideta, ainult lootus ja tahe takistada punavägede sissetungimist nii kaua kui võimalik.

Arusaamatu kiirustamine soomlaste poolt, millega rügement rindelt Hangosse toodi, selgus hiljem. Vaherahu tingimuste hulka olevat võetud punkt, mille järgi vabatahtlik Eesti Rügement J/R-200 pidanuks välja antama venelastele. Meie lahkumine Soomest likvideeris igal juhul soomlastele ühe väga delikaatse probleemi ja võimaldas ka sinna jäänud eestlastel põgeneda Rootsi. Olime ju kõik ametlikult läinud Eestisse.

Ei saa mainimata jätta, et soomepoiste Eestisse saabumine andis võimaluse Vabariigi Valitsuse ringidele nõuda amnestiat poliitilistele vangidele. See nõue esitati kindral-komissarile ja rahvuslikel motiividel kinnipeetavad poliitilised vangid vabastati. Neid ei olnud vähe. Üks selle nõude esitajaist oli Otto Pukk.

19. augustil kell 5 hommikul saabusime Paldiskisse. Vastuvõtjate hulgas oli ka ritt-meister J. Holberg. Varsti algas laadmine rongi ja teekond Tallinna. Kogu sõit Paldiskist Tallinna oli väga haarav. Igal pool, kus rong peatus toodi meile kohalike elanike poolt maiustusi, marju ja hulgaliselt lilli. Tervitati tuttavaid ja kõikjalt saime lihtsalt haruldase südamliku vastuvõtu osaliseks. Soomepoised laulsid oma lipulaulu „Me vabad Põhja-maa pojad . . .“ Vastuvõtu südamlikkus elanikkonna poolt oli kaasakistuv ja kütkestav kuigi teadsime, et kogu see matk on „Ave Caesar, morituri de salutant“.

Nõmmel laaditi meid maha. Seal oli vastas peaminister prof. Jüri Uluots. Öösel liikusime läbi Nõmme linna lauldes põhjamaa laule. Önn, et oli öö, sest keegi ei näinud Soomest kaasa antud paberikotte varustuse kandmiseks. Järgmisel hommikul läksin Tal-linna. Masendav oli vaadata vanalinna purustusi. Kapten Pärilin oli mulle ülesandeks teinud kontakti võtta Vabariigi valitsuse ringidega ja selgitada olukorda. Adv. A. Maureri kontoris oli koos peaminister Jüri Uluots, riigivolikogu esimees Otto Pukk, riiginõukogu abiesimees Alfred Maurer, prof. Nikolai Kaasik ja veel mõned teised. Andsin neile rapordi Soomest ja mulle teadaolevast üldolukorrast. Palusin neid teha kõik mis võimalik, et meile jääks soome vorm ja et meid kasutatakse tervikuna rindel. Eriti muret tekitasid neile Soome rahu jutud, see tähendas ju põhjarinde likvideerimist ja suurt punavägede vabanemist, mida võidakse kasutada Eesti vastu. Nimetasin ka neile evakueerimisplaa-nidest Soome, mida nii innukalt plaanitseti Helsingis.

Mäletan veel riigivolikogu esimehe Otto Puki repliiki olukorra kohta: „Näib nii, et olukord on selline, kus juhid ei juhi sündmusi, vaid sündmused juhivad juhte“. Siiski meelde jääb on moment, et rasketel aegadel riigimehed istusid kindlalt ühise laua üm-ber. Nende riigimeeste nägudes ei olnud midagi romantilist, vaid ainult tõsidus, sest need nädalad, päevad ei otsustanud mitte nende isikliku saatuse, vaid kogu Eesti rahva vabaduse.

Vilistlase Julius Ridali kontoris kohtasin veelkord Otto Pukki ja ka teisi kaasvilistla-si, kelledega lühidalt arutasime, mis on juhtunud ja mis võib juhtuda lähemas tulevikus. Lootsime, et Saksa kapituleerib Läänele ja meil tuleb katsuda rinnet pidada nii kaua kui võimalik. Räägiti ka elanikkonna evakueerimisest Saksamaale, Rootsi ja Soome.

Mehed „Komentokorso“ ees Rajajõel novembris 1943. Vasakult täpsuskütt Ernst Trei, ees vänr. Lex Laansoo, . . . Mats Ting, Eino Kain.

Pea anti korraldus, mille põhjal rügement tükeldati. Esimene pataljon läks enam-vähem täies koosseisus Tartu alla. Pataljoni ülemaks oli kapten Pärilin. Teine pataljon ja eriuksused jäid Kehra juurde. Nad astusid tegevusse punavägede Tallinale lähenemisel. Vanemad ohvitserid saadeti saksa üksuste koosseisus rindele. Ohvitserikool pidi saama eriülesanded. Mind saadeti saksa patarei koosseisu, milline asus Sinimägedes. Enne lah-kumist jäid neil sidemehed Tallinna ja teistesse keskustesse. Soomest saadetud raadio-võrgu punktid olid meile teada. Aulahingu andis esimene pataljon. Rinne suruti Tartu alla tagasi. Rinde lõunapoole nihkumine oli meile tänulik viivitus. Lahingud olid väga ägedad ja verised. Pataljonile anti kuni 40 raudristi. Sinimägedes oli peamiselt suurtüki-väe vastastikune tulistamine, kohati äge; samuti vägivaldne luuretegevus.

Küllastasin Soome raadiopunkti Sinimägede läheduses. Sain teada, et Soome on tei-nud raskeil tingimustel rahu. See oli väga halb uudis. Tähendas ju see ühenduste katke-mist Soomega ja punalaevastiku liikuma pääsemist Leningradi lahe sopist. Mõni nädal hiljem saime korralduse rännakuks valmistuda. Aimasime Eestist välja tõmbumist, kuna laskemoona, mida ei saanud kaasa võtta, pidime õhku laskma.

Kuulusin kaugelaskes patarei koosseisu ja toetasime jalaväe lahti tõmbumist frondist. Olime viimaseid Sinimägedelt lahkujaid. Igal pool põlesid majad ja laskemoona laod lasti õhku. Algas põletatud maa taktika. See oli kui jüriöö, igal pool tuled. Terve rinde lähedus põles ja kaugemal põlesid vabrikud ja keskused.

Patarei oli motoriseeritud, liikusime kiiresti mööda maanteed. Talupojad olid põge-nemas, mõned vankrid kummuli kraavis, viljakotid purunenud, lehmad pusklesid kõie otsas. Pereisa ja ema nägudel äraseletamatu hirmutunne. Peatusime. Nägin saksa vor-mis eesti märkidega varustatud sõdureid. Hõikasin neile eesti keeles. Nad ei vastanud

mulle midagi, nad olid sakslased, kel olid eesti värvid ainult kaitseks kohaliku elanikkonna vastu põletamise ja õhkulaskmise juures.

Tapa lähedal lahkusin patareist. Metsas kohtasin üht vanemat talumeest, kellelt küsisin teed Tapa jaama. Ta võttis taskust vekslit planketi, kustutas oma allkirja hoolega ja joonistas vekslit teisele küljele plaani kuidas pidin liikuma, et jõuda Tapa jaama. Enne lahkumist veel ütles: „Ei inimesed saa siin midagi teha, meie saatust on nüüd ainult Jumala käes.“ Tõega, tal oli ja on õigus. Jõudsin järgmisel hommikul Tallinna. Käisin sidemehe vahendusel seal asuvas raadiopunktis. Meeleolu oli väga tõsine. Käisin veel J. Ridali kontoris. Trepil kohtasin vil. Sonini, kellelt sain teada, et Otto Pukk oli Saaremaale läinud. Teatasin talle, et rinne on vabaks antud ja sakslased tõmbuvad Eestist välja.

Soomepoiste viimane koosolek toimus Pühavaimu kirikus. Meid oli seal umbes 20–30 meest, enamus ohvitserid. Hinnati olukorda ja lepidi kokku, et katsume taanduda Saaremaa peale väikestes gruppides ja sealt edasi Rootsi. See oli lühike, kuid meelde jääv nõupidamine kiriku ruumides. Meil õnnestus sakslastelt hankida suur veoauto. Lahkusime sellega Tallinnast reedel, 22. septembril. Tallinn langes umbes tund aega hiljem. Nõmmel nägin kui Tartu ülikooli kriminaalõiguse professor Kadari koos kaaslastega liikus sonimütsides linna poole. Oli imelik tunne vaadata kuidas üliõpilase ja õppejõu teed võivad olla erisuunalised.

Need viimased päevad ja ööd Tallinnas olid nagu Madriidis kodusõja ajal. Laskmine käis sakslaste ja eestlaste vahel. Admiral Pitka mehed organiseerisid vastupanu punastele. Vabariigi valitsus oli välja kuulutatud. Eesti lipp lehvis Pika Hermannini tornis. Sadam oli inimestest täis kiilutud. Kõik katsusid põgeneda. Neljapäeva õhtul nägin kuidas Eesti lipp langetati Pika Hermannini tornist.

Üle Noarootsi jõudsin Rootsi. Meri oli väga tormine. Paljud põgenikepaadid ja -laevad ei jõudnud randa ja teadmata hulk inimesi leidsid põhjatu haa mässavas meres. Sel ajal oli meri täis kirjeldamatuid tragöödiaid, mida üleelanud ei jõua enam kirjeldada ega kõrvaltvaatajad ettekujutada.

Tänu kaunis suures ulatuses soomepoistele hoidsime paadi ujuvana seni kuni Rootsi sõjalaev meid merest välja noppis. Paat oli täiesti ülekoormatud inimestega. Rootsi kaldale jõudnuna helistasin A. Linkhorstile ja teatasin, et põgenike vool liigub Saaremaale ja saarestikku, palusin teda teha kõik mis võimalik ja organiseerida paate nende ära toomiseks. Selle perioodi kohta ütles kord Hispaanias riigivolikogu abiesimees Penno: „Teie estica mehed olete mulle tihti tee peale ette jäänud, kuid ma olen teiega ka tõhusat tööd teinud. Eriti ma mõtlen estica mehi Anton Truubergi ja Axel Linkhorsti ja neid päevi, mil meri oli täis põgenikepaate. Siis sai palju tehtud nende päästmiseks ja uute paatide saarele saatmiseks. Avalikkus sellest veel midagi ei tea.“

Palju on diskuteeritud kas Eesti Rügemiendi Eestisse minek oli küllalt tark tegu. Pean rõhutama, siis oli veel relvade aeg ja üks rahvas peab võitlema oma vabaduse eest. Ja seda ka siis kui see võitlus on raske. Meil oli võimalus end veel relvadega kaitsta, vähemalt võimalus viivitada koos teiste eesti üksustega rinde kiiret edasi liikumist, ja sellega anda võimalus elanikkonnal põgeneda. Kõik meie välisabi oli ära kasutatud ja sisult väga raske ja hingepurustav otsus — võõrsile taanduda, tuli langetada. Soomepoistele ei ole midagi ette heita, nad on sangarlikult täitnud oma kohust isamaa eest ja see võitlus õigustab neile koha Eesti ajaloos, ajaloos, mis on täis võitlusi — täis võite ja kaotusi. Prantslastel ja inglastel on oma Marne olnud ja viimases sõjas Dunkerque. Nii ka Eestimaa eest on võideldud ja võideldakse ja kord ka võidetakse.

Grupp eestlasi „SISU“ meeskonnas 1944.

Erich Rämmeld

J/S „SISU“

Need kaks tähte laeva nime eel määravad laeva tüübi. Kuna „Sisu“ oli meie laeva nimi, siis J/S tähendab jäänsärgikjää, mis eesti keelde tõlgitult on jäämurdja. J/S „Sisu“ oli kõige uuemat tüüpi jäälõhkuja, mis ehitati Soome laevatehaste poolt ja sai valmis 1939. aastal, väheke enne, kui sõjatuuled hakkasid puhuma Euroopas ja ühtlasi ka Soomes. Sisu oli varustatud kolme 200-hobusejõulise diiselmootoriga, mis ühtlasi andsid laevale 16-sõlmese tippkiiruse. Siseehituselt oli see väga mugav, kuna juhtkonna ja meeskonna tarviduseks olevad eluruumid, olid meeskonnale kahemehe kajutid ja igale juhtkonna liikmele oma kajut. Oli kaks suuremat üldkööki meeskonna tarbeks ja juhtkonnal oma köök. Samuti ka kaks duširuumi ja juhtkonnale omaette vannitoad.

Laeva meeskond koosnes elukutselistest merimeestest, kes jagunesid teki- ja masinameesteks ja said palka vastavalt oma töökohale. Need mehed kunagi ei kandnud sõjaväe vormiriietust, sest neile ei olnud sõjaväe varustust välja antud, ehkki suvel kuulus „Sisu“ täielikult merejõudude käsutusse. Ainult juhtkord kandis suvel mereväevormi vastavalt auastmele.

Soomlased, kes on alati olnud väga praktiline rahvas, olid ka „Sisu“ ehitamisel mõelnud selle laeva 100-protsendiliselt ära kasutamisele. Talvel jäälõhkuja, suvel allveelaevade emalaev. Mahutamaks allveelaevade meeskondi oli „Sisul“ kolm suuremat meeskonnaruumi, milles ruumi umbes 60 kuni 70 mehele, lisaks haigla paari voodi ja operatsiooniruumiga. Suvel asus laeval ka sõjaväearst.

Meie kümnemeheline eestlaste rühm määrati „Sisu“ peale novembri lõpus 1943. aastal. Selleks saadeti meid Turu õppekompaniist Helsingi Katajanokkale kuuks ajaks suurtükikursustele. Samal ajal monteeriti „Sisule“ kahte saksa uuetüüpilist 105 mm poolautomaatset suurtükki ja meid oli mõeldud ühe suurtüki meeskonnaks. Varem oli „Sisu“ varustatud viie 22-mm täisautomaatse kergeõhutõrje suurtükiga. Näib, et soomlased nägid ette saksa rinde kokkuvarisemise võimalust ja vastavalt sellele tugevdasid oma laevade tulejõudu, andmaks tõhusamat kaitset oma merepiirile juhul, kui Nõukogude laevastik peaks Kroonlinnast välja pääsema. Meie kursus oli jõuluks läbi ja asusime „Sisule“ jõulu ja uusaasta vahel. Nüüd oli „Sisu“ relvastuseks kaks 105-mm ja kolm 22-mm kahurit.

„Sisu“ kodusadamaks oli Helsingi ja ankrukoht sadamas asus laevatehaste maa-ala kai ääres Hieta lahes. Sadamas olles kuulus „Sisu“ Helsingi õhutõrje võrku ja õhurünnaku korral tulid tulejuhtimise korraldused Helsingi õhutõrje tulejuhtimise keskusest.

Nädal pärast seda, kui meie rühm oli laevale asunud, toodi Soome lipulaevalt „Väinämöiselt“ meile lisaks umbes 12–13 soomlast koos paari allohvitseriga, kes pidid mehitama teise kahuri ja kerged automaatkahurid. Kuid siis tuli korraldus, et raskete kahurite meeskonnad peavad koosnema viiest soomlasest ja viiest eestlasest, vaatamata meie vasturääkimisele, et me saaksime kokku jääda, kuna olime kogu kursuste aja üheskoos treeninud. Soomlased olid kahurikursused läbi teinud mehed, aga see uus saksa tüüpi kahur oli neile võõras ja nii pidid meie poisid neile kahuriluku lahtivõtmist ja kokkupanemist õpetama.

Meie elu laevas koosnes peamiselt vahis olemisest ja suurtüki-treeningust. Laeva töödest ja tegevusest me osa ei võtnud, seda tegi laeva meeskond. Talvel sõitis „Sisu“ Veeteede Valitsuse lipu all ja peamine tegevuspiirkond oli Helsingi ja Hangö vahelise meretee lahti hoidmine. Tuli ette ka korraldusi mujale minekuks, kord viisime ühe kaubalaeva läbi paksu jää Kotkasse.

Meie Helsingis olemine lõppes pärast esimest suurt õhurünnakut, mille tõrjel ka meie suurtükk tegevuses oli. Selles tõrjelahingus sai üks eestlane haavata ja suri kolm päeva hiljem Helsingi haiglas. Pärast seda rünnakut seisis „Sisu“ ankrus Helsingi ees reidil, või siis Porkkala saarte vahel jääs. Saarte vahel jääs olles veetsime vaba aega uisutamise või suusatamisega, kuna laevas oli kolm-neli paari suuski ja uiske. Meil oli ka kaks soome kelku, millega käisime igal päeval viis kilomeetrit eemal olevast külast piima toomas. Talvel Veeteede Valitsuse alla kuuludes anti meile sõjaväelastele eraisikute toidukupongid, milledega sai ka kruusitais piima päeva kohta. Nii oli toit vaheldusrikkam kui kevadel, kui me jälle sõjaväetoidule üle läksime. Siis kadus piim ja asemele tuli mehu.

1944. aasta kevadel, mai alguses, kui jää oli merelt kadunud, sõitis „Sisu“ Naantali linnakese juurde kitsasse lahte, kus asusid Soome allveelaevad talvekorteris. Laevade meeskonnad elasid „Suomen Joutsen“ peal, mille mastid olid maha võetud ja nii täitis ujuva kasarmu ülesannet. „Suomen Joutsen“ oli enne sõda kadettide õppelaev ja seal olid suured meeskonnaruumid. Arvatavasti ei tahetud allveelaeva talveks sadamalinna viia, kus nad oluks heaks märklauaks ründavaile lennukitele. Naantalist sõitsime ühes allveelaevadega Turu saarestikku, ka „Suomen Joutsen“ tuli sinna. Seal käisime koos allveelaevadega Botnia lahes torpeedode laskeharjutustel ja ühtlasi proovisime osavust allveelaevade avastamisel, kui need püüdsid meile ligi hiilida. Vabadel aegadel tegime sõudeharjutusi, milleks olid meil kasutada nelja paari aerudega vaalapaadid.

Kord proovisime oma suurt mootor-päästepaati sõuda, millel oli viis paari kahemehe aerusid, nii et kakskümmend meest sõudsid, saades samase kiiruse kui oluks moo-

torijõul liikunud. See tegevus lõppes nädala või paari pärast, otse torpeedo harjutuste ajal, kui käsk tuli kohe itta sõiduks. Siis läks lahti nii libedaks tööks ja tegevuseks, et ükski mees ei saanud sõba silmale lasta enne kui 36 tundi oli möödunud ja laeva otsad olid kalju külge kinnitatud kusagil idapoolses saarestikus Lovise linna all. Allveelaevad asusid meist kilomeeter-poolteist eemal, igaüks ise saare ääres vastu kaljut, kuna vesi oli nende kaljusaarte ääres väga sügav. Allveelaevad alustasid õiste retketega Soome lahe idapoolsesse soppi. Meie laevadele lisaks tuli veel kaks Saksa allveelaeva ja mõne päeva pärast levis meeste seas jutt, et meie peame siit ära minema, kuna Saksa emalaev pidi sellele kohale tulema, kus ta olevat olnud juba eelmisel suvel.

Seda arvasime me juba sellestki, et kaljule oli maha jäetud Saksa päritoluga moondamise võrke, mida me olime oma laeva moondamiseks kasutanud. Just sel ajal kui me laevatrossisid kalju küljest lahti võtsime, anti meile õhuhäire. Kaks vene lennukit lendasid väga madalalt üle saarenuka ja kadusid metsa varju nii, et neile tuld avada ei saadud.

Sõitsime tagasi lääne poole ja mõnekümne-minutise sõidu järel möödus meist sakslaste emalaev, mis oli mitu korda suurem kui „Sisu“. Saksa laev hoidis kurssi sinna, kust olime äsja tulnud. Sõitsime veel kümmekond minutit ja siis heitis „Sisu“ ankrusse ühe saare lähedale.

Õöl kella kaheteistkümne paiku hakkas kostma pommide plahvatusi ja ägedat õhutõrje tuld, mis näis tulevat sealt, kust me hommikul olime lahkunud. Hommikupoolsel õöl möödus meie asukohast sakslaste emalaev, mil oli tekil näha pommi-plahvatuste jälgi ja tulekahju märke. Meie raadiotelegrafist teadis rääkida, et neil olnud tunduvaid kaotusi surnute ja haavatute näol. Seekord oli sõjamehe õnn meid hoidnud.

Järgmisel päeval hiivasime ankru ja sõitsime veelgi enam lääne poole. Jõudes Pellinigi saare juurde, pöördusime saarte vahele ja võtsime uue koha kalju ääres sisse. Siia jäime kogu ülejäänud suveks ja meile tuli veel täiendusi uute meeste näol. Kaks eestlast, kes olid „Suomen Joutsen“ pealt viidud kaugusmõõtjate kursusele, tulid meie kaugusmõõtjate peale. Paar-kolm noort 18-aastast soomlast, kes olid noorte kursuse lõpetanud, toodi meile suurtüki-õpilasteks, keda me õpetasime ja siis veel paar soomlast allohvitseri, kes tulid ka „Suomen Joutsen“ pealt.

Suvi möödus suurtüki harjutuste ja vahiteenistusega. Igal päeval käisime ujumas lahesopi soojas vees. Tegime sõude- ja ujumisvõistlusi allveelaevade meestega ja vahest ka murdmaajooksu. Kord käis meid ka Soome laevastiku ülem admiral Rahola külastamas ja andis ülendusi. Meie suurtükimeeskondadest ülendati üks soomlane ja eestlane esimese järgu madrusteks ning said ühe paela varukale.

Siis oli venelaste suurrünnak Karjala Kannasel soomlaste kaitseliinid läbi murdnud ja vene väed lähenesid Viiburi linnale ning samal ajal käisid ägedad lahingud Narva jõel ja Tartu all. Nüüd käisid allveelaevad enamasti igal ööl Narva lahel miine paigutamas, kus nad sattusid vene laevade sügavvee pommide rünnaku eesmärkideks, kuna selleks ajaks olid punalaevastiku kerged üksused juba Kroonlinnast välja tulnud.

Ühel õhtul tuli meie suurtüki ülem lt. Sulonen eestlaste kajutisse. Ta oli ühtlasi laeva teine tüürimees. Ta luges meile ette telegrammi, kus oli öeldud, et Hitler andestab meile meie kuriteo (Millise?) ja lubab meid kodumaale tagasi tulla. Sellist telegrammi kuuldes poisid vihastasid ja hüüdsid, et Hitler võib mehu võtta. Leitnandi soov oli, et meie mitte ei läheks, kuna üks suurtükk jääks ilma meeskonnata, aga ta ütles siiski, et me arutaksime seda omavahel ja teataksime talle oma otsusest. Meie otsus oli, et me ei lähe, kuna Soomel ja Eestil on ühine merepiir, siis kaitseme siin ka Eesti merepiiri.

Eestlaste grupp „SISU“ laevalael kahurimürskudel istumas.

See oli vist augusti kuu alguses, kui „Sisu“ hiivas ankruga ja alustas sõitu lääne suunas. Arvasime, et küllap läheme Helsingisse, sest oli ennegi olnud selliseid ootamatuid sõite Helsingisse. Seekord möödusime Helsingist ja Porkkala juurest pöördusime sisereiti kaudu Turu poole. Öhtu eel jõudsimme Hangö ette ja jäime seal ankrusse. Meie lähedal oli üks valge saksa reisiaurik ja meile öeldi, siis, et homme hommikul hakkame seda aurikut madalikult välja tõmbama. Öösel tõusis tugev tuul ja vahimees sillal märkas, et saksa aurik triivib meie laeva suunas ja andis häire. Siis olid ka sakslased märganud, et nad olid jälle vabas vees ja viskasid ankrud sisse. Teisel hommikul sõitsime tulnud teed tagasi, kuna meie abi enam ei vajatud. Ainult siis ei teadnud me, et see aurik läks Hangosse eesti rügementi koju tooma.

See oli neljandal septembril, seda päeva mäletan hästi, sest sel päeval on minu sünnipäev, kui teade tuli laevale, et vaherahu on saavutatud. Suurt rõõmu see ei valmistanud kellelegi. Kui said teatavaks vaherahu tingimused, kirjastasid soomlased hambaid ja vandusid „oi perkele ryssä!“ Nüüd möödus meie aeg peamiselt ootamise tähe all, et mida toob järgmine päev. Umbes poolteist nädalat pärast vaherahu jõustumist tuli meile korraldus valmis olla lahingutegevuseks, kuna sakslased olevat rünnanud Suursaart. Kui vajadus tekkivat, pidime saart kaitsvatele väeosadele appi minema.

Selleks siiski vajadust ei tekkinud, ainult mootortorpeedopaadid ründasid saksa laevu. Hiljem kuulsime, et saksa vägede koosseisus oli ka eestlasi ja üks saksa laevastiku hulka kuuluv laev, mis põhja lasti, oli eesti merepukser „Pärnu“. Soome torpeedopaadidel oli ka eestlasi, kes sellest lahingust osa võtsid. Nii et vend oli jälle, venna vastu.

Nüüdsest peale kuulasime mureliku südamega raadiost uudiseid, kuidas rinne Eestis ikka rohkem ja rohkem lääne poole tõmmati. Jälgisime kuidas päeviti nõukogude torpeedolennukid madalalt mööda Soome randa lennates läksid Tallinnast ja mujalt sadamaist väljuvaid laevu ründama. Meie nende takistuseks midagi teha ei tohtinud.

Septembri kuu kesksuuna hiivas „Sisu“ jälle ankruga ja alustas sõitu lääne suunas. Meie sõidu eesmärki ei teadnud, kuid öhtu eel dokkisime Turu sadamas. Seal käis kibe tegevus, seal laaditi laevale ühte kuuetollist välipatareid ja kompanii suurust jõuku maaväelasi. Ka meie laeva tuli rühmasuurune üksus. Meie mehed, kes olid sadamakail töölistega jutule saanud kuulsid, et sõit pidavat Ahvenamaale minema. Nende jutu järgi olevat sakslased juba Ahvenamaal ja Saksa raskeristleja „Lützow“ oma saatelaevadega sealsete saarte vahel. Nende viimane sõna oli, et „poisid te lähete kindlasse surma“. Sõitsime ööpimeduses ja keegi meist sel ööl ei maganud. Minul oli hommikupoolne vahikord ja kui päike tõusma hakkas, oli mul võimalus näha, et Soome oli merele toonud poole oma sõjalaevastikust. Laevad sõitsid üksteise kiilvees suurte vahemaadega. Kõige ees oli Soome ainus lahingulaev „Väinämöinen“, talle järgnes suurtüki- ja miinilaevu. „Sisu“ oli üks viimaseid ja selle järel paistis olevat kolm allveelaeva. Nii oli kokku kolmeist laeva. „Sisu“ jõudis umbes kella kuue ajaks Mariehamina ette ja heitis sinna ankrusse. Laeval olnud maaväelased viidi mootorpaatidega maale.

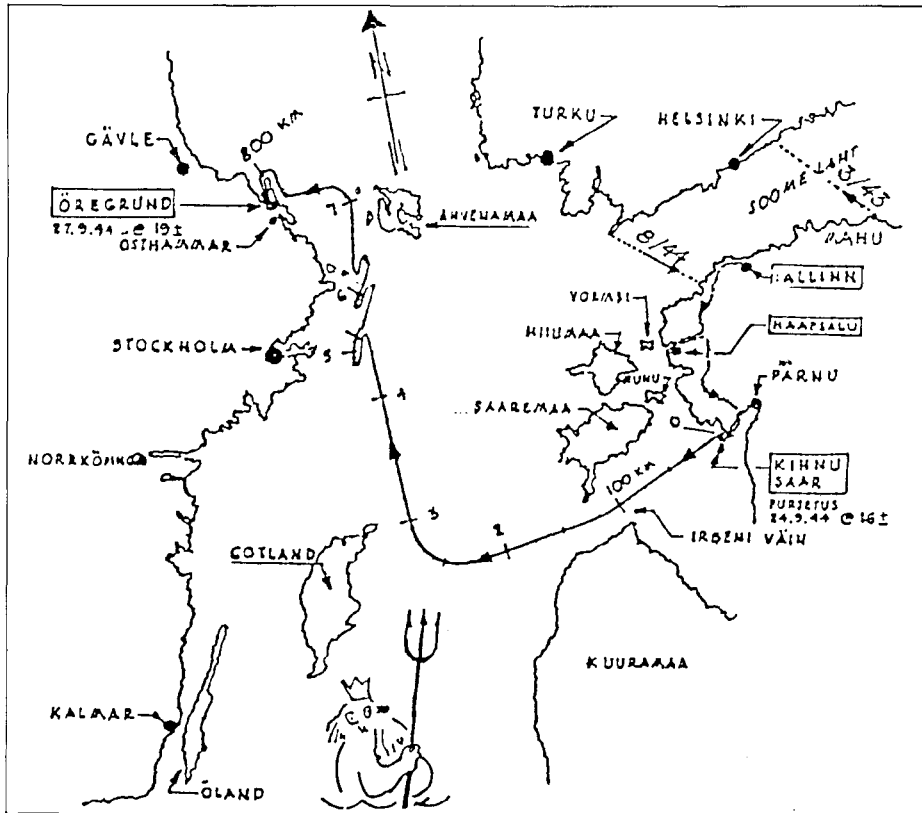
Linn oli varahommikuses vaikus ja elanikud ei olnud veel tööle ruttamas. Vaenlase jõududest polnud ei kuski kihku ega kahku. Meid ei lubatud maale minna. Lõuna paiku hiivas „Sisu“ ankruga ja alustas sõitu Turu saarestiku suunas.

Teisel hommikul kui üles ärkasime, seisis „Sisu“ ankrus sama saare juures, lahesopis, kust me kevadel oma sõjasõitu alustasime. Ring oli täis saanud. Mõne päeva möödudes, ühel ööl kell kaks, äratati meid eestlasi ja kästi varustus ära anda. Asusime siis mootorpaati ja sõit läks Turu poole, kust hiljem rongiga edasi Helsingisse sõitsime. Seal saime oma erariided, mis aasta tagasi olime ära andnud ja sõjaväest vabastamise tunnistused. Sõda oli meie jaoks lõppenud.

Suvel 1944 oli laev mõnikord Soome kaljude peidus, andes meeskonnale häid puhkusvõimalusi.

„LIBLIKAS“

Pärast vägivaldset luuret Lohkva külale öörünnakuga 12. septembril 1944, algusega kell 2, küla rindejoonelt läände Tartu suunas, olime tegevuseta ja apaatsed. Vankreile asetatud langenud ootasid veel matust 13. septembri hommikul. Ainult ühe langenu raudrist ja kaastundekiri emale ootas ärasaatmist. Kuid kirju ei jaksanud veel kirjutada.

Poisid teadsid, et ees olid mõned vabapäevad. Järgnevail öödel oli muude kompaniide ülesandeks sooritada samalaadseid rünnakuid lõunasse üle Emajõe. Isegi Allika Ülts, Rakvere poisid ja relvavend Idapataljonist, kes põgenes meie teisest pataljonist Tartu rindele ja sai otsekohe lahingukäskjala koha, ei teinud sel hommikul nalja. Kuna langenud olid veel matmata ja Ülts polnud Lohkval kaasas, siis ei kuulnud mingit „moka pobinat“ sel hommikul.

Täna sin omaette Loojat, et olin võtnud rännakule kaasa käsuvastaselt minimaalse arvu mehi, kelle hulgas oli mitmeid uustulnukaid. Mõte oli sulatada uusi eelmistega ja säästa vanu tulevaks sündmusiks.

Mõtlesin just öelda Ültsile: „Ütle nüüd midagi kas või Mankini Uno sõnadega: perenaine, perenaine, orik perss lähep“, kui tuli käsk minna pataljoni staapi. Selgus, et endine patül kapten Pärin oli surnud 12. septembril Tallinnas 2. septembril Vesneris saadud haavadesse. Pärini asetäitja ltn. Karl Pärnoja andis siis uue pataljoniülemana mulle käsu minna patüli abina 14. septembril grupi meestega Tallinna matusele, mis toimuvat 16. septembril. Pidin aitama kaasa matuse korraldamisele ja esindama pataljoni. Lisaks sain hulga ülesandeid varustuse ja täienduse alal. Matusegrupp, koosnedes minust, ühest allohvitserist, sõdurist ja käskjalast, läks tee 14. septembril, sooritas antud ülesanded ja esindas pataljoni matusel.

Peale rinde taandumise algust 17. septembril sain kutse minna Talpaku jutule kuhugi Nõmmele. Ta oli tulnud salaja Eestisse ja paistis end varjavat. Talpak skitseeris mulle Tallinna kaitse organiseerimise plaani piirikaitserügementide kaasabil. Soovitasin selle asemel teatada inimestele, et põgenegu niikaua kui veel pääsevad. Kõndisin nagu jumalagajatuks Tallinna tänavail ja ajasin turul juttu idarinde meestega. Ühel õhtul sai jälle korralikult süüa kahe daami pidulauas ja tukkuda öö nende voodi valgete linade vahel. Teisel ööl jõudsin akadeemilise venna Mardiga isegi ühe kaasvõitleja pulma. Kuna kell oli 3 ja külalised juba lahkunud, siis oli meiegi pidu lühike.

Mardi korter Vabadusväljakul kujunes nagu automaatselt meie kavatsatud põgenemise peastaabiks. Sinna ilmus üllatavaid tegelasi, kes otsisid ärasõiduvõimalusi. Peamised külalised olid siiski soomepoisid, kes olid saadetud nende eriala tõttu saksa üksustesse Narva rindele, kui rügement hajutati. Neid mehi oli nüüd liikvel linnas. Enamus neist ei julgenud jääda meie juurde ootama.

Ühel päeval kohtasin Toompeal meie endist rügemendi kokka, kelle nimi oli Pulk (kindral Pulga vennapoeg, väga tüse maadleja ja ss-meis). Kuulasin tema jutte vaikides, sest ei usaldanud teda eriti seoses kohtumisega Hallila sõjaväehaiglas sügisel 1943. Jõime seal koos õlut ja oli veidi piinlik kui Pulk ostis üles kõik haigla õlled nii, et soomlased ei saanud sel õhtul midagi.

Paar nädalat hiljem tuli diviisi vastuluure ohvitser Elmar Kirotar rindele minu punkrisse ja uuris minu suhteid Pulgaga. Kirotaril oli kaasas postkaart, mille Pulk oli saatnud minule vihjega paadile, millega läheksime Rootsi. Kuna polnud Pulka kunagi varem või hiljem kohanud, siis polnud mul ka palju öelda. Pulk jutustas Toompeal Pitka meeste organiseerimisest ja bensiinitankidest, mis olevat nende käes ja valve all. (Kuulduste kohaselt andis Pulk venelastele soome sõjakooli lõpetanud eestlaste nimekirja.)

Ühel päeval peatas soomepoiss ltn. Hanson oma auto ja kutsus kaasa bensiiniotsingule. Oli tegemist dr. Mäe sõiduautoga, mille ta oli „laenanud“. Ringsõit Tallinnas jäi tagajärjeta. Mõnel hoovil, kus oli veel bensiinivaate, oli alati valvureid, kes käsutasid meid lahkuma.

Lahkunud Hansoni autost lonkisin sihitult piki Pikka tänavat. Tagant, kusagilt ukseaugust kostis järsku kähe hää: „Ants, perkele, tule, tule takaisin!“ Läksin paarkümment meetrit tagasi ja märkasin ühel keldrikorruse ukse kohna hommikumantlis meest suurte prillidega ja habemetüügastega. „Tohoh tont, Uguri vanamees! Kus sa oled olnud?“

„Siinsamas keldris ühe muti juures. Eile pääsesin Patareist. Vaatasin läbi keldriakna ja nägin soome sõjaväe jatsareid (= saapaid) — seetõttu kargasin välja.“

Alfred Ugur, kes oli läinud ERNA salgaga Eestisse 1941, oli lühemat aega veeblik meie üksuses 1943. Ta kadus meilt sügisel 1943 peale „raksuminekut“ ühe „ludiga“ nagu räägiti. Novembris 1943, tulles nädalalisele terviseparanduse puhkusele Helsingis.

gisse, kohtasin auru all olevat Ugurit „Kuoppas“ (Keldrikorruse õllekelder raudteejaama lähedal, ranna- ja endiste piiritusmeeste kohtumispai). Ugur jutustas seal järjekordsest paadireisist Eestisse ja kutsus kaasa. Arvasime, et minu järelolevat viiest päevast jätkuks ja läksime Sammelmanni juurde Korkeavuoren tänavale napsutama enne ärasõitu järgmisel hommikul. Sammelmann, abielus soomlannaga, oli Uguri kaaslane ERNA salgast. Tuli lisa rannamehi ja pudelid tühjenesid. Ei küsinud midagi seoses reisiga.

Ärkasin järgmisel hommikul üksi Sammelmanni põrandal. Kedagi polnud kodus. Jõin ja läksin minema. Nüüd hakkasin selgust nõudma:

„Alfred, sa jätsid mu maha Sammelmanni põrandale!“

„Raputasime hullu moodi, kuid sa ei ärganud. Saad olla ainult õnnelik, et ei sattunud merel sakslaste kätte ja Patareisse nagu meie. Arvan, et kusagil Helsingis on mees, kelle oleksin pidanud panema mätta alla.“

Kui selgus, et Uguril polnud mingeid plaane, siis soovitasin talle tulla meie peastaapi Vabadusväljakule, kui on närvi kooskonutamiseks ja võimaluste otsimiseks. Ugur lubas otsida kontakti meestega, kellelt saaks veidi „modru“ kaasa reisile. Ta ilmuski järgmisel päeval staapi ja võttis agaralt osa lüüa „kammimisest“, hoolimata oma nõrkadest jalgadest. Ltn. R. mustas tankistivornis, ERNA mees veebel N. ja mõned muud soomepoissid näitasid mitmel korral oma nägu, kuid ei jäänud püsima. Meil polnud neile midagi pakkuda.

Umbes 19. septembri paiku tormas pikk A., esticus, ltn. ja soomepoiss Narva rindelt, meie staapi. Tema taga välkusid Uguri prillid ja punetas käskjala nägu. Pikk lasi ähmase pilgu rännata mööda staapi, vedas õhku kahinaga kopsudesse ja prahvatas: „Poi-sid, meil on auto!“

„Saksa diisel, Tornideväljaku põõsaste vahel, valvur juures,“ lõpetas Ugur ja oli pea-aegu sama õnnelik kui 1943. aasta kevadel, kui rannamehed löid sumadaniga Ignas Tõrmaküla kaabu lotsi ja Ignas lendas maoli veeloiku. (Keegi ei tundnud sel ajal Tõrmaküla, hiljem olid rannakad Ignase suuremad austajad.)

Toasolijad olid wait. Ei osanud midagi öelda ega uskunud ka, et see oli tõsi. Pikk ise, olles tõsiselt pettunud, vaatas meeleheitlikult ringi: „Uskuge mind, see on tõesti tõsi!“

„Küll me usume“, vastati mitmest suust. Imestasin omaette, et alati kui Pikk oli ähmi täis, kasutas ta sõnu, kus esines häälik „õ“, mida ta ei osanud hääldada. Kõneles siis nagu saarlane, hoolimata sellest et oli tartlane.

Selgus, et Pikk oli peatanud koos poistega saksa Luftwaffe diisli ja rööganud „Heraus!“. Pika peaaegu kahemeetrine kogu, täiendatud paksu suurtükiväe pealismantliga oli vist nii vapustav pilt, et sakslased jätsid oma püssid ja lasid sõnatult jalga. Sain aru, ja oletasin, et Ugur oli siis sõitnud diisliga edasi kuna ta tähendas, et peab lisa-automehi muretsema. Alfred oli olnud pärast Talvesõda Lapimaal tööl veoauto juhina. Lisameeste vajadus võis oleneda sellest, et Ugur ei tundnud diislit. Jätsime diisli valve ja meeste hankimise Uguri hoolde.

Järgmisel päeval ilmusid Uguri mehed: maratonimees Jüri Lossmann ja ärimees Kingo. Alfred pomises mulle eraviisil: „Mõlemal on modru ja Kingo sõidab.“

Kuna polnud vaja enam uurida meeste tausta, siis võeti nad otsekohe koosseisu. Kingo küsimusele nafta vajaduse kohta andsin Pulgalt saadud tankide kirjelduse sadamas. Kingo arvas teadvat seda kohta ja noogutas rahulolevalt. Ise mõtlesin külma tundega rinna all, et bensiin ja nafta on kaks eri asja. Ugur jäi ühendusmeheks staabi ja „modru-meeste“ vahel.

Rajajõel 18. septembril 1943 rindega tutvumas. Ees vänr. Enok Kokamägi, kers. Ants Kerson ja kapt. Erkki Mäenpää.

Vene pommilennukite häire ajal 21. septembri õhtul olime lühemat aega ühe torni keldris Tornideväljakul. Keldrisse kogunes kahtlaseid pätte, kes olid purjus. Nende kõne oli ilmselt väljakutsuv, lallutati ja naerdi totralt. Paarkolm sõdurit eraisikute hulgas näisid olevat tulivihased. Keegi ei öelnud aga sõnagi.

Mäletan, et peale esialgset häire lõppu peatati üks veoauto ja käsutati koos juhiga diisli sleppi ning läks sõiduks. Istusime Mardi teises autos, ja Mart katsus roolida. Olu-kord oli kuidagi kentsakas. Linna pommitati, kuuldus plahvatusi, oli ristlevaid helke. Mart juhtis autot, mis vingerdas nagu meeletu ja tegi igasuguseid kurve. Nõmmel, Mardi kodus, laadisime midagi autole, sinna pandi ka Mardi suur kohvimürakas, millest leidsime hiljem riideid, kopitanud „Ahtosid“, mõned pudelid Viru valget jm. Venelased olid sel ajal juba Kehras, Tallinnast vaid 25 km kaugusel. Öösel oli autojuht põgenenud.

22. septembri hommikul läks sõiduks. Kingo istus nagu Benito Mussolini diisliroolis ja kihutas suure hooga mööda temale tuntud teed. Käed olid tal siruli ees nagu elukutse-lisel sohvril. Suur Walter-browning pungitas tal pintsaku all. Pidasin teda veidi impuls-iivseks ja mõtlesin, et kui tuleb sekeldusi, siis saab Ugur teda rahustada.

Lossmann kobis kuskil oma „modruga“ peale. Jüri oli kõigile tuntud ja paistis olevat ladna mees. Samuti oli ta vend, keda kohtasin pärast Tütarasaare vallutamist 1942. Loss-manni vend näis esinevat saksa major Behle tõlgina.

Saabusime Tallinna sadamasse. Auto laval oli umbes kümmekond inimest, neist 2–3 naist, Kingo tüüris diisli suure kindlusega Pulga kirjeldatud tankide juurde ja mõned mehed hüppasid autost maha. Tankid olid lahti murtud, polnud seal valvureidki ega mi-dagi. „Jumalauta“, pomisesin omaette ja kõndisin kaugemale autost. Jäin vaatama põle-

vat sadamat ja ootasin peatselt algavat lärmi autolaval, mahahüppajate mütsatusi ja Kingo püstolipauke.

Millegipärast meenus siis kolonel Eino Hirvelä loeng Tuusula Päälystökoulu kureselt: „Olete rühmaülem, lamate ühe laskurjao kõrval ja ootate kompaniiülema märguannet rünnakuks. Kompaniiülem langeb. Mis on teie esimene sõna?” Õige vastus oli: „Mina juhin”, siis rünnakumärk ja suure mölinaga aga jooksmas. Auto juures valitses täielik vaikus. Sinna ei võinud minna. Astusin edasi ja läksin ühe lagununud kuuri juurde. Lukke polnud. Avasin parempoolse viltuse ukse väga aeglaselt kuni märkasin pooltosinat naftatünni kuuri tagaosas. Ei pidanud sobivaks kisendada, seetõttu avasin ka teise ukse ja viipas diisli suunas kohalesõiduks.

Kaks tundi rulliti rutuga lavale, hüppasin Kingo kõrvale ja sõitsime linna. Imestasin, et keegi ei öelnud sõnagi. Kingo irtas omaette nagu vanakurat ja ta sõrmenukid roolirattal olid täiesti valged. Auto peatus Viru tänaval, veidi enne Viruvärvat, kus oli Kingo äri. Kogu autolava täideti igasuguse kraamiga. Seal oli alusriideid, toiduaineid, kangaid, viina, igasugust pudi-padi. Inimesed istusid koorma otsas, Ugur oli viimane oma suure moosiämbriga põlvede vahel. Arnold vaatas armunud pilguga oma ämbrit, patsutas seda ja naeratas minule kui ronisin jälle Kingo kõrvale. Kell võis olla kümne paiku kui sõitsime suure mürinaga läbi Tallinna Pärnu maantee suunas. Tänavapilt oli rusuv. Inimese seisid õriettes ustel ja aknaavades. Nägime nutvaid naisi ja kuuldus arusaamatuid hüüdeid. Lehvitati. Teel, arvatavasti Rannamõisa lähistel, möödusime ühe saksa lennuüksuse marsikolonnist. Nende autodel olid samad märgid kui meie diisli. Kingo lisas gaasi ja ajas pooleldi põllul mööda kolonnist. Kuuldus hüüdeid ja püssipauke.

Pärast enam kui tunniajalist kihutamist peatusime kusagil Haapsalu lähedal tee-lahkmel. Pikk, võttes kaasa minu käskjala A.R., läks Haapsallu olukorda ja võimalusi uurima. Tema suurtükiväe pealiskantel jäi minu selga. Lubasime oodata mõned tunnid. Paarilt Haapsalust tulevalt omakaitsemehelt saime ebaseaduslikke teateid. Sakslased olid andnud korrapidamise seal mingile saksa sõjaväe tatarile või kirgiisile üksusele. Need võisid võtta ära auto ja lasta maha keda tahes täiesti oma äranägemise järgi. Ootasime — ja aeg venis nagu tigu.

Vanem Prantsu poiss Juhan tuli minu juurde ja viitas peaga, millest järeldasin, et meil oli omavahel kõnelemine. Juhan oli minust kümmekond aastat vanem. Ta jättis võrdlemisi rühika mulje oma tagasitõmmatud õlgadega saksa sõdurikuues. Imestasin kuidas Prants oli üldse sattunud sõjaväkke. Kuna olime mõlemad pärit Kundast, siis teadsin, et Prants oli lõpetanud Rakvere Poeglaste Gümnaasiumi, oli mingil moel tagurpidi küürakas ja mingis seoses piiritusveoga. Külapidudel, kui sai mängitud tuhhavoi orkestris, tilkus Prants tihti kaasas ja tegi rahvaga nalja. Jalutasime veidi kaugemale ja kuulsin Juhani soovist minna Haapsalu lähedale randa maad kuulama. Seal asuvat tema mereväeagene sõber, kel olevat paate.

Teatasime muule rahvale paaritunnilisest äraolekust ja läksime Prantsuga randa. Sõber oli kodus, õuel liikus kobar tundmatuid inimesi. Märkasin majataguses põõsastikus kahe tõrvatud paadi ahtrit. Pärast lühidat ja üldist jutuajamist hakkas Prants loovima sõiduvõimaluste teemat. Rannameeste pilgud viibisid merel ja vastused olid napivõitu. Nendega ei saanud kunagi kiirustada. Neile ei saanud isegi küsimusi esitada enne kui oli koos joodud ja päid parandatud. Alles siis, kui rannakad võtsid ise asja üles, võis saada neilt selgemaid vastuseid. Siin paistsid olevat samad tavad kui meie kandi Mahu rannas. Ei võinud kujutleda, et meie autokoorem oleks mahtunud nende paatidesse. Vaatasin kella ja käändusin Prantsu poole: „Meil pole enam aega, hakkame liikuma!”

Pooltel teel tuli meie diisel vastu. Soomepoiss R. hüppas koorma otsast maha ja teatas, et tulid meid otsima. R., hoolimata sellest, et oli soome sõjakooli poiss, kehtas kõike neid elemente, mida mina ei võinud sõjaväes seadida. Siin polnud midagi isiklikku. Olin paigutanud tema lihtsalt n.ö. tegelaste klassi. Sinna kuulusid kõik Mäe direktooriumi ja ka Tartu kohvikute mehed. Need nn. komiteemehed, kuuluvusega seltsidesse, moodustasid mingi erilise rassi meie sõdurite ühiskonnas. Mitmeid neist võis nimetada sõdurikeeles posseriteks ja tükikateks. Tegeleti mingi toimetamisega ja kirjutamisega, pasundati Talpakust ja Tartu lahinguist jne. Mina panin posserite tegevuse nende auahnuse arvele.

1943, kui käisin Eestis puhkusel, vedasin kaks kärutäit pakke poistele Soome. Ühe paki pidin toimetama tookordsele tegelasele Helsingis. Oli tegemist komiteemeele pakiga, mille sisust mind ei informeeritud. Hiljem selgus, et pakis olid luureandmed lääneliitlastele. Kui see pakk oleks reisil avatud, oleks mind nülitud, poodud ja siis alles maha lastud.

Vaatlesin hetkevõrra ohvitseri R. Müts kõrvadel, sinel seljas, taskud pungil pudipadi ja kaarditask puusal nagu staabimehel. R. oli senini istunud nohisedes nagu õleku meie koorma otsas, kuhu ta oli roninud kellegi teadmata. Märgates, et hakkasin muutuma vihaseks nii R. kui Pika vastu, kes polnud veel naasnud, jätsin vandesõnad ütlemata ja käskisin Kingot sõita tagasi. Ootasime veidi veel kokkulepitud kohas ja jätkasime siis reisi ilma Pikata ja minu käskjalata. Hiljem selgus, et Pikk, leides ees stardivalmis mootorpaadi, oli hüpanud paati tähtsate valitsuse teadete ja sõitnud Rootsi. Minu vabadusmedaliga käskjal A.R. läks sama teed ega ole veelgi esinenud.

Umbes tunniajase sõidu järel peatas meid üks saksa tankitõrjeüksus. Kahuritoru oli suunatud diislile ja rühmaülem tuli auto ukse juurde:

„Vajame autot kahuritranspordiks.” Rühmaülema pilk viibis inimestel koorma otsas. Küsimuseks oli kaaperdus kuival maal omade eestlaste poolt.

Panin kae rahustuseks Kingo kämbelale autorattal ja nautisin olukorda, kuna tundsin jaoülemat Laurit Venemaalt 1941. Ütlesin vaikselt: „Kui paneks selle hernepussi sleppi, mehed peale ja prooviks kuidas läheb, Lauri-poiss.” Lauril jäi suu lahti. Noogutasin ja surusime kätt.

Järgneva sõidu ajal pidi vähendama kiirust, sest sleppis olev kahur oli väga häiritsev oma vingerdamisega. Kingo kirus ja raputas pead: „Kuhu, Jumal, me sel moel jõuame!” Umbes tunnise sõidu järel peatusime kusagil enne Lihulat ja ma teatasin Laurile, et me peame olema õhtul Pärnus. Oletasin, et neil oli loomulik suund läände, üle Muhu saare Saaremaale. Lauri jäi oma poistega tee äärde ja lubas lasta veel mõnda vene tanki enne kui otsustab midagi.

Hilisel õhtupoolikul, kui möödusime teeäärsetest taludest, nägime talusulaseid ülestõstetud rusikatega. Purjusolevad popsnikud paistsid ootavat venelasi. Heilutasime ka rusikaid ja hüüdsime, et tiblaid tulevad peatselt. Õhtu eel saabusime Pärnu lahe põhjakaldale, kus rahvas paigutati koolimajja. Mart, Kingo ja mina jätkasime reisi Mardi onu juurde umbes 8 km kaugusele Pärnust.

Peale uudiste ja muljete vahetamist koos napsidega csitas Mart meie kava põgeneda Rootsi. Onu oli tõsiselt mõtlik ja sõnaahe. Lõpuks lubas vaadata mida saaks teha ja võttis Mardi ja Kingo endaga kaasa. Jäin üksi tallu ja pidin ootama nende tagasitulekut. Järgmisel hommikul, 23. septembril ilmusid Mart ja Kingo suure ähmiga, et kus sa kurat oled, nüüd on kiire, ruttu randa jne.

Koosviibimine Taavettis 1944.a. Eesti Vabariigi aastapäeva puhul, tähistades eesti lipnikute ülendamist soome väerikeks. Laua vasakpoolsel serval, alates eestpoolt soome ltn. Heyno, J. Virks, E. Perem, soome kapten V. Jämiä, E. Vene, A. Veiderma; laua parempoolsele servale K. Põdersoo, E. Lalli, E. Kalmet, E. Maldre, V. Möldre, R. Paulson.

Minu vihjet kokkulepitud ootamisele ei kuulnud üldse. Ei mäleta kuidas me randa läksime. On võimalik, et kasutasime jalgrattaid, kuna Kingo oli ajanud diisli kraavi.

Kalur paadiga ootas meid umbes saja meetri kaugusel kaldast. meie inimestele lisaks oli ilmunud rannale veel muid meile tundmatuid inimesi. Lossmanni ja Kingo kraam viidi vankritega paadini ja lastiti peale. Siis järgnesid meie naised ja mehed. Lõpuks pääsesid paati ka mõned tundmatud mehed. Oli kaks Tehnikakooli meest, üks neist ltn. Himma ja teine vist Saksniit Viljandist. Ei tea kui palju kraami oli antud paadimehele vaeva eest. See, hoolimata suurest riisikost, võttis igal juhul õige suuna ja viis meid peale pikemat meresõitu ühele Kihnu saare sillale. Mehele visati paati veel üks korv viina nagu kauba-pealseks, enne kui see suundus tagasi mandrile. Sillal oli mõningaid saarlasi, eraisikuid ja sõdureid. Silla teisel poolel oli kolm kaljast. Need olid kõik samade mõõtmetega väga tugevad ja lamedad jaalad, mida oli kasutatud liiva ja kivide vedamiseks.

Läksime viimasele jaalale, mille nimi oli „Liblikas“. Ugur kobis oma moosiämbriga otsekohe alla laoruumi ja võttis positsiooni sisse kaaneava kohale. Andsin Prantsu Juhani kätte käsu jääda meeskonnavanemaks jaala kaanel, kontrollida plokkide ja vaiereid ning korraldada öövalve.

Pärnust tõusis suitsu ja kuuludus plahvatusi. Linna kohal tiirles kümmekond pomilennukit. (Inglise lennukid vältisid Põhja-Saksamaa õhutorjet). Ugur marssis peatselt oma rühmaga (Lossmann-Kingo) küla suunas. Neil oli kaasas üks randlane, keda oli joodetud. Küsimus oli purjedest, sootidest, vantidest jne., mis puudusid meie „Liblikal“.

Üks vana ja väike kipparimütsiga vanamehenäss tõlles pidevalt sillal meie jaala kohal ja jälgis poiste tegevust kaanel. Kipper paistis olevat veidi purjus. Küsisin kas tal oli midagi südamel. Selgus, et meie jaala valik polnud päris hea, kuna alus oli olnud kevadel jääde rudituses. Jaala hakkavat lekkima, kui kõnts on pragudest välja uhitud.

Lõpuks sain veel kuulda, et neile ei meeldivat kui paate ära viiakse. Mina omalt poolt arvasin, et venelased võtavad niikuinii nende lodjad ja meie arvatavasti lekkiva jaala vastu ei peaks ka saarlastel olema mingit huvi. Pidasin õigemaks, et nad tulevad ise kaasa ja teevad siis oma alustega mida soovivad. Teise silla juures oli paar mootorpaati. Ühes istus leegioni mundris eesti leitnant koos oma vanematega. Jutuajamisel selgus, et poiss oli käinud merekoolis ja oli pärit Pärnust. Neil oli kavatsus sõita Rootsi. Nimi oli Herman Laos või midagi selletaolist. Kutsusin Hermani meile kapteniks homse kavatsedud ärasõidu puhul. Perekond kavatses oodata mõned päevad kuni torm möödub.

Uguri luurerühm saabus paari tunni pärast külast kogu puuduva taklasiga. Üks vanem naine oli äraostetud igasuguse kraamiga. See oli nad viinud panipaika kadapikus ja ka kooliõpetajast vallavanema juurde, kes pidi saabuma homme keskpäeva ajal koos laevapaberitega ja kahe naisega sõiduks Rootsi. Vallavanem oli saanud „Liblika“ oma nimele ja kavatses selle müüa Rootsis.

Järgnes palavikuline öö jaala korrastamisega. Töö oli aeglane ja väsitav, sest taskulampide valgus polnud küllaldane. Toidupuudus oli kohutav. Oli hea, et töö oli jäänud Prantsu kaela. Selle suu käis pidevalt ja mehed püsisid ärkvel. Kui koit tuli, sirutasime kaanele pikali ja torkusime paar tundi.

Jaala rehvitud puri vedas hommikul juba suurema hulga inimesi sillale. Nägin mõnda neist lipsavat meie lastiruumi. Eiline kippar ilmus jälle kohale ja jäi meie tööd takseerima. Veidi hiljem ilmus merekoolipoiss Herman ja soovis kõnelda. Teda huvitas meie väljasõiduaeg ja suund. Vastasin et momendil alanud SW tuul laseks oletada purjetamist suunaga NNE s.o. mandri suunas. Seal rannikul teeks täisboundi uue suunaga Irbeni väina, umbes SW suunda, ehk? Kui tema selle boudi teeks umbes 13 paiku, siis laseks siit varvast juba kella 16 järel.

Herman, lükates oma alpijäägrit mütsi kuklasse, noogutas korra, vaatas Pärnu suunas ja tähendas: „Suund NNE viib meid Manilaiust vasakule. Mina ei tunne selle läänepoolseid madalikke ja karisid. Sellel esimesel, umbes kümne km reidil, peaks olema roolis keegi kohalik saarlane.“

„Sel juhul tuleksid kaasa?“

Herman noogutas. Pöördusin küsivalt vana kippari poole. See läks kaanele, haaras rooli, vaatas taevast ja raputas pead. Märkas, et eesolevad jaalad olid umbes 50 cm madalamad kui meie „Liblikas“ ja küsisin kippari arvamust.

„Öösel augud sisse puuritud,“ oli vastus.

Jaalade tagant ilmus sõudepaat kolme inimesega. Paadis istus naine, mingi sõjaväepolitsei kapten ja sõdur, kes sõudis. Paat võttis suuna meie kaljasele. Sõdur tõusis seisma, viskas paar pakki ja ühe kirjutusmasina merre sõnadega: „Milleks seda romu vedada“ ja hakkas siis jälle sõudma. Sõduril oli rinnas raudristi lint. Mälestasin teda väikse skaudipoisina Kohalast, Kunda lähedalt Malla vallast. Paadis ei öeldud sõnagi. Upitasime kapteni ja noore naise vaikides pardale. Sõdur venitas enese laisalt üle reelingu, sirutas käe ja irvitas: „Tere Ants, juba jälle sul põigiti ees.“ Oli tegemist kapten Kalaga ja tema sekretäriaga kusagilt Peipsi kordonist. Teatasin Kalale, et kui tahab kaasa sõita, siis jääb tema ülesandeks reisijate valik ja distsipliin, kuna meie oleme arvatavasti ametis pumpadega.

Esimese rühma mehi 1943.a. septembris „Ollila“ nimelise suvila ees Kannasel. Pildil vas. kers. F. Laansoo, Kalle Aljas, Tom Rütman, Uno Saar, kers. Boris Zeisig, Rudolf Olljum, Eino Kilgas, kers. Ants Lahi, Peeter Kaups, ees Ilmar Joonas.

Järgmise paadiga ilmus vallavanem koos kahe naisega ja ühe sõudva mehega. Vallavanemal oli oktoober peas ja lips ees. Kala päästis nad vaikides pardale. Paat sõitis tagasi ja sillal oli suur vaikus, kus oli juba hulk inimesi. Herman tuli koos vanematega pardale. Tal oli kaasas keskealine kipparimütsiga mees. Vana Kihnu kippar läks jälle rooli juurde, jobutas maast ja taevast ning raputas pead. Tüdinesin sellest tõlledamisest niivõrd, et käskisin teda lasta varvast kui kardab ja lisasin:

„Mina kardan ka. Olen olnud ainult pooleldi mereskaat ja purjetanud korra kevad-tormiga Soome.“

Kippar läks näost punaseks ja teatas, et tuleb kaasa. Herman muigas ja noogutas nõustuvalt. Minule oli tekkinud kuri kahtlus, et Ugur oli hoolitsenud kippari „auru“ eest.

Siis nakatas masspsühhoo inimesi sillal. Need ründasid karjana pardale ja rabelesid kentsakalt Kala meestega. Läksin alla Uguri juurde ja sain paar supilusikat moosi. Kaanel oli summutatud müdin ja all laoruumis mässas juba inimesi. Otsiti magamiskoh-ti piki laoruumi seinu ja vadistati meeletult. Trosside lahtiheitmisel tõi sõudepaat veel ühe noore ema inikuga süles. All polnud enam ruumi ja noor ema pidi jääma istuma pardale seljaga vastu tüürikajutit. Ühest teisest paadist hüppas noor poiss jaala suunas ja jäi rippuma reelingule. Kalal oli norm täis ja ta tahtis poissi merre lükata. Vedasin poisi pardale ja mul oli väga piinlik Kala ees. Kehitasin õlgu ja läksin meie sõduritegrupi juur-de jaala ahtris.

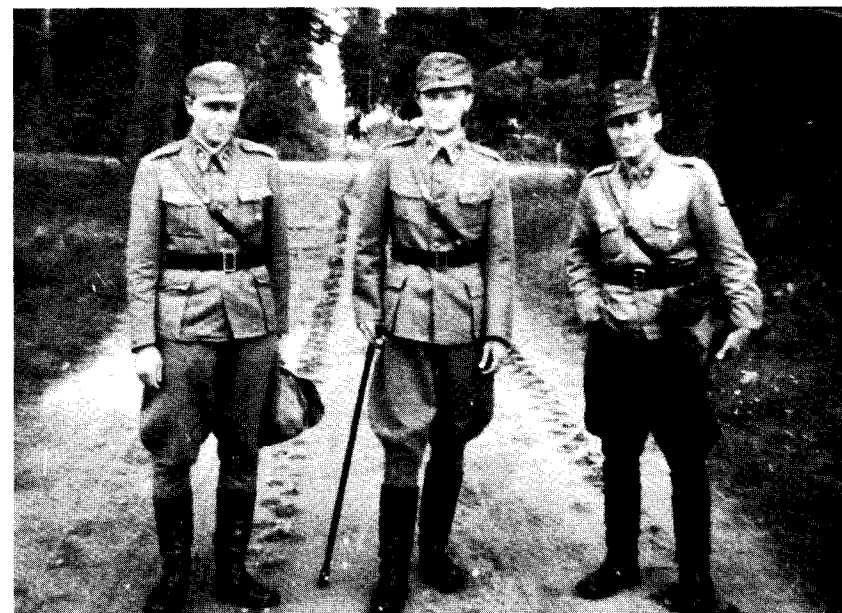
Tuule võimsus oli märgatavalt kasvanud. Vaatlesime sõnatult eeloleva mandri vinet

ja vahtu jaala ees. Umbes tund ärasõidust kuulsime raginat ja tundsi tugevat võbinat kogu kaljases. Märgatavalt purjusolev kippar oli sõitnud üle esimese kari. Laos pani oma kippari rooli ja viis vanamehe alla lastiruumi magama. Uus kippar paistis olevat pärna- kas, kes oskas purjetada. Mees oli asjalik ja äratas usaldust. Bout rannikupimeduses õn- nestus rahuldavalt, seejärel oli suund WSW juba Irbeni väinale. Tund hiljem kuuldus poomi raksatus kui see lendas vantidesse. Põhjuseks oli murdunud plokk. Oli segadust ja käsklusi, enne kui Prants & Co said uue ploki korda.

Järgmisel hommikul, 25. septembril möödusime vist Saaremaa Sõrve poolsaare lõu- natipust umbes 16 km kauguselt. Merel, mis hakkas juba mattuma halli uttu, oli näha mõnda laeva suunaga SW Stettinile. Keskpäeval olid ees paremal kahe allveelaeva periskoobid. Olid vist venelased. Tuul oli muutunud ilmseks tormiks. Jaala parem reel- ing oli vees ja lained käisid üle.

Emä imikuga istus endiselt laevakaanel kajuti seinale toetudes. Tal oli näol mingi siiralt madonnalik ja leebe ilme, võibolla palvetas. Polnud aega teda lohutada, sest pi- dime pumpama ja tühjendama inimeste potte ning pütte.

Hermani kippar teatas, et tüür ei kuula enam sõna ja on vist murdunud. Laos ise oli mures poomi pärast: „Mis juhtub kui see nüüd murdub?“ Kippar sidus tüüri kinni ja te- gime otsuse minna poole purjega koos tormiga põhja poole. Laevaruumist kuuldus kisa. Kummardusin läbi kaaneava ja nägin vallavanemat vehklevat väikese pussiga. Ta istus kellegi peal ja näis torkivat allolevat lamajat. Vallavanema naine kisendas hüsteeriliselt: „Tapke ta, enne kui jõuab rohkem pussitada!“ Naisel oli otsmikul verelaike.

Kolm eesti ohvitseri Helsingi lähedal asuvas Malmi mõisast väljuval teel 1944. a. suvel. Vas. Mats Ting, Rain Rebas ja Lex Laansoo.

Jaalas oli kokku 102 elavat inimest, kellest all lastiruumis ehk 90. Lesivad mehed ja sõdurid vaatasid vallavanemat, keegi ei teinud midagi. vallavanema naine punnitas silmi ja kriiskas uuesti: „Tapke, tapke. . . ta on hull!”

Hüppasin alla lastiruumi ja läksin vallavanema kõrvale puss käes. Vallavanem vehkles nüüd pussiga enese pea kohal ja paistis olevat täiesti arust ära. Keerasin pussi 7-tollise tera käes väljapoole ja märkas, et üks lesiv allohvitser muigas irooniliselt. Lõin pusipäraga vallavanema paremale oimule ja tundsin käes valu. Lõin veel kaks korda enne kui mees kantsatas korinaga põrandale. Käes oli tohutu valu. Olin unustanud 7. septembrist saadik lahasoleva käe.

Oli hea, et muigav allohvitser oli oma pea ära keeranud. Ugur kamandas paar meest alla, kes viisid oimetu mehe kaanele. Vallavanema naine jõllitas mulle vihaseks kui lahkusin sõnatult. Vallavanem seoti kaanel masti külge kinni jaala tuulepoolsele servale. See toimus Laose juhtimisel ja mereseaduse kohaselt. Kogu järgnev päev oli tohutult troostitu. Jaala lekkis hirmuäratavalt ja lained käisid pidevalt üle.

Sama rühm mehi pumpas pidevalt ja tühjendas ignoraamuste potte. Noor ema imikuga istus ikka veel endisel kohal. Minu paks pealismantel oli nii vett täis, et ma ei jõudnud seda enam kanda. Kükitsin nii palju kui sain, et pidada hõlmade raskust kaanel. Ugurilt sain vahetevahel moosi.

Öösel kui arutlesime tüürihüüti olukorda ja võimalikku skäärideohtu, kuuldus jooksu ja tumedaid müte. Märkas, et vennas Mart vedeles kajuti põrandal, palitu keeratud ümber ja üle pea. Ei teadnud kas ta magas, oli merehaige või viilis. Kajuti uks rebiti lahti: „Mees üle parda!” Kehitasime õlgu ja jätkasime arutlust. Laos soovitas kasutada ainult kliivrit ja loovida võimalikult samal kohal, et vältida skääre Rootsi rannikul.

Eest vasakult võis vahetevahel märgata valgushelke. Loovisime kliivriga kogu öö. Laskur-maailmameister Lokotar püsis kaanel ja arvas nägevat Kroonlinna tulesid. Meister vaikis alles käsu peale sulgeda oma toidumulk. Siis toodi uus teade, meile tundmatu sõdurirühm, arvatavasti tundmatu ltn. K. eestvõttel olevat arutlenud kaljase ülevõtmist ja osa inimeste merrehitumist, et kergendada koormat ja vältida uppumist.

Koondasime oma pumbarühma kajuti taha ja saatsime vastaste oletatavale juhile teate, et jaala on meie ja kedagi ei heideta üle parda. Hommikul selgus, et vallavanem oli lennanud üle reelingu, siis kui vehkles öösel kangiga. Keegi oli ta mastist vabastanud. Me ei uskunud seda juttu, kuna kuulsime mitme inimese jooksu öösel. Pumpasime ja torm jätkus endiselt. Mässugrupist „K” ei kuulnud enam midagi.

Alles 27. septembril hommikul võis märgata teatud muutust tormihäältes ja lainete rahunemist. Horisont polnud enam endiselt suletud ja hall. Keskpäeval umbes kell 13 paiku sõitis meile viltu vastu üks mootorpaat. Paadis oli kaks soome sõdurit. Küsiti, kas pardal oli sakslasi. Avasin päälismantli hõlmad ja näitasin soome mundrit: „Ei ole!” Vastus paistis rahuldavat, hoolimata sellest, et jaala kaanel oli vähemalt pooltosinat meest saksa mundris. siis küsisid soomlased viina. Neile visati viinakast alla paati. Küsimusele, meie asukohast saime vastuseks: „Umbes 40 km Rootsist.” Paat keerati suure kohinaga ümber ja see kadus NNE suunas. Maad ei näinud veel kusagil.

Meie puri veeti üles ja kippar võttis suuna W. Tormilained olid muutumas rullivateks maininguteks, mis ei lõõnud enam üle parda. Kaugel ees horisondil nägime suitsuvinet. Keegi hakkas mängima jaalal akordioni. Paari tunni pärast sõitis meist mööda üks Rootsi hävitaja, kust anti meile suund põhja.

Saime purjetada pikki rannikut umbes 35 km kuni Örskäri majakani, kui hävitaja

tuli tagasi ja andis uue suuna lõunasse. Purjetasime viimase 25 km etapi Öregrundsgrepenis, Gräsö saar vasakul ja Rootsi mannermaa paremal. Saabusime väikese Öregrundi linna sadamasse õhtuvidevikus, umbes kell 7, 27. septembril 1944.

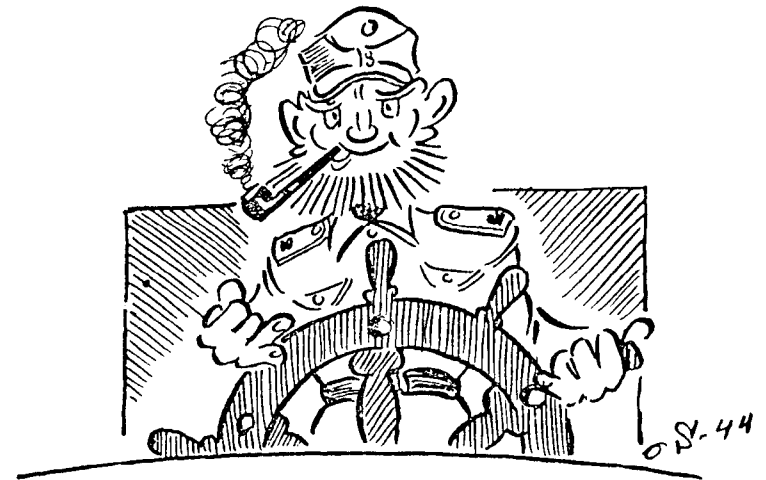
Rootsi mereväelased palusid jätta relvad kajuti katusel. Heitsin oma nagaani koos vasikanahast holstriga ükskõikselt minema, sest selles torus oli veel kindlasti muda Pu-pastvere sookraavist. Kingo võitles endaga ja kirus, kui pidi loovutama oma Walteri.

Naised ja lapsed viidi esimestena kaljaselt. Meid ootas sadamas Punane Rist kuuma kakaoga ja kookidega. Siis läksid tsiviilid, kellelt kuuldus veel ebamääraseid sõnu sõja-süüdlasest meie korrapidajate ja pumpajate aadressil.

Sõdurite liikvele minekul jooksis laskur Lokotar suure rutuga kaasa otse üle lastiluugi ja kukkus alla laevaruumi. Tal murdusid küljeluud ja viidi haiglasse. Rahvas paigutati koolide ja kirikute saalidesse. Ohvitserid, kuusseitse meest lahkusid viimasena jaalalt. Oletasin meie naiste ilmetest, et meid peeti vangidena. Meid paigutati küll esialgul hotelli, kus sai esimest korda magada pärast kuuendat nädalat. Kaks rootsi kaptenit käisid viinapudelid taskus juttu ajamas ja olid väga sõbralikud. Meilt pumbati viimaseid sõjauudiseid.

Kolm päeva hiljem löödi meid tsiviilide hulka, kui kuningas Gustav V oli deklareerinud kõik põgenikud eraisikuiks. Sellega välditi interneerimise oht.

Esimesel nädalal, kui jalutasime Östhamnari ja Öregrundi vahel, käisime sadamas meie „Liblikat” vaatamas. Näha oli ainult jaala maste vee peal. Hiljem oli politseijuurd-lus vallavanema kadumise kohta. Ka oli süüdistusi kapten Kala vastu põhjusel, et ta ei päästnud kõiki inimesi laeva. Minu ülekuulamisel oli tõlgiks sama poiss, kelle olin vedanud viimasena „Liblika” pardale.

**"VIVERE NON NECESSE
EST, NAVIGARE EST"**

„MOERO“

Hilisseptembri hommik Läänemerel oli pilvine ja jahe. Silmapiirilt oli kadunud maa ja ainult lained vahutasid laevaninas. Hallil merel oli näha tagapool kaks kaubalaeva ja ees kaugemal väike saatelaev, andes sellele laevade reale konvoi ilme. Olime olnud Tallinnast teel Saksamaa poole juba 12 tundi ja sõjamüra oli jäänud meist seekord seljataha.

Haavatud sõduri saatust on ikka teiste kätes. Tema lamab rahulikult, hoolitseb enda valude eest ja ootab kas siis söögiaega, rohtu, arsti, õde või pritsi valu vastu. Nii lamasin koos teiste haavatutega haiglalaeva „Moero“ lahtisel tekil, sest kui meid kanti laeva olid selle narid juba täis. Kui kaks I pataljoni haavatut Tartu alt olime kõrvuti laevalael ja koos teistega reelingu ääres külgekülje vastas nagu kilud. Muu osa laevalaest oli kiilutud täis haiglapersonali Hiiu, Tallinna, Rakvere ja Haapsalu haiglatest. Seal oli ka põgenike perekondi koos laste, kohvrite ja pampudega.

Vaevalt oli hilineunud kohv ja leivapala lõpetatud, kui sõda raginaga jälle meile järele jõudis ja põrgu lahti läks. Olime äkki lennukite pardarelvade tule all. Kuulid tagusid laeva kui hiigeltrummi ja tegid oma hävitustööd. Selle kärinaga segunes varsti teistelt laevadelt õhutõrjerelvade aeglane tahh-tahh-tahh, mis merepinna pealt lähenevale kolmele rünnaklennukile suunati. Ükski õhutõrje mürsk lennukeid ei tabanud ja nii lasksid nad pommid laevade kohal lahti. Hiljem keegi ütles, et olevat näinud ka torpeedot lennukilt vette kukkumas? Nägin kahte pommi meie laeva ahtrisse langevat. Oli lühike vaikus — ja siis need lõhkesid.

Meile, kes olime laevanina lähedal, ei olnud need plahvatused eriti kõrvulukustavad, kuid siiski halbaennustavad. Terve laev värises ja rappus vähemalt kaks või kolm korda, masinad jäid seisma ja ahtrist hakkas kohe tõusma musta paksu suitsu. Üle laeva-reelingu vaadates nägime ahtri pool laeva külje sees suurt kolme või nelja meetri suurust auku, millest merevesi kosena laeva voolas.

Inimeste hulgas tekkis juba pardarelvade tule ajal hädakisa, aga nüüd valitses laevalael üldine paanika. Otsiti lähemat teed päästepontoonide juurde, milliseid oli aga neljatuhande viiesaja haavatu ja põgenike jaoks väga vähe. Mis võis sündida laeva sisemuses teiste haavatutega, kelledest kindlasti mõned mööda kitsaid treppe laevalaele proovisid pääseda? Nendele ei paistnud abi kusagilt tulevat.

Kui mõned vormis madrused hüppasid merre, oli selge, et ka meie peaksime kiiresti midagi ette võtma. Hiljem selgus, et nad kartsid kütteõli levimist ning põlemist merepinna. Teised madrused siiski aitasid vette rauast tehtud raskeid päästepontoone, mis kalduval laevalael nende käest lahti pääsesid ja piki laevalage kolinal inimestele peale vajusid. Päästepontoonide juurde tormasid paljud kokku, sest uppumisoht oli nüüd kõigil silmade ees. Suuremal osal polnud päästeveste ja kartes, et riided neid vees alla võivad tõmmata, kiskusid nad pealisriided seljast ja olid nüüd aluspesu peal vette hüppamas. Laev oli lühikese ajaga juba tugevasti viltu vajunud ja üks ahtripool oli nähtavalt vee all.

Meile kahele tõi eelmisel õhtul Hiiu haigla õde päästevestid, kes nad ka nüüd meile selga aitas. Arvasime, et madruste eeskujul peab iga hinna eest laevast eemale saama, sest vajuva laeva keerised võivad kaasa tõmmata. Hiljem küll keegi ütles, et tema olevat koguni kaks sellist keerist läbi elanud ja ikkagi pääsenud. Olin, vaatamata põlvkepilsile,

liikumisvõimeline ja nii aitasime õega minu kaaslaste üle reelinguääre merre hüpata. Kõrgusele vaatamata, jäi talle päästevestist siiski selga.

Kuna laevanina oli tugevasti tõusnud ja rahvast oli laeva ääres palju vees, siis hakkasime kahekesi kõitpidi alla minema, haiglaõde ees ja mina järele. Ei saanud aga veel kuigi kaugele, kui keegi raskekaallane kukkus meile otsa ja vajutas vee alla. Vee peale saamine ja paanikas inimeste mäsust laeva juurest eemale rabelemine oli peaaegu ülejõu käiv pingutus. Lõpuks saime lainte ja pärituule abiga laevast hea tüki maad eemale. Päästevestid pidasid päris hästi vett ja meeled hakkasid rahunema, et ega see laevakeeris enam nii kaugelt kaasa ei tohiks kiskuda.

Kuid ujusime edasi, jõudmaks päästepontoonile, mis oli juba rahvast täis. Minu kaks kaaslast võtsid selle küljekõitest kinni ja ühiselt aitasime nad pikkamööda ronida peale. Kuna tung oli suur ja mu põlvkepils takistas ronimist, jätsin lõpuks trügimise. Päästepontooni oma täie koormaga ja selle küljes rippuvate inimestega libises allatuult minust eemale. Midagi polnud parata. Nii läksin oma „Moero“-kaaslastest lahku ega pole neid senini kohanud. Tol ajal olin kindel, et nende pääsemise võimalused olid palju paremad kui minul päästevestiga.

Põlvkepils oli nagu pomm jala küljes ja kartsin, et selle raskus võib mu aja jooksul ära uputada. Oli vaja leida veel midagi, mis aitaks vee peal hoida, sest rohkem päästepeate lähedal ei olnud. Hiljem selgus, et osa päästepontoone olid lennukite poolt läbi lastud ja need vajusid põhja.

Lennukite pommid tabasid ainult „Moero“t. Teised kaks laeva olid meist juba eemale jõudnud, näha oli läheduses vaid see väike saatelaev, mis hiljem osutus torpeedopaadiks. Ujujad ja laeva päästepontoonid olid tuule ja tugeva lainetuse tõttu nüüd laiali valgumas. „Moero“ ahter oli vahepeal tunduvalt vee alla vajunud ja laevanina kõrgele tõusnud. Inimesi oli näha viltuvajunud pardal ja ka laeva ümber vees. Nendel oli kindlasti raskusi sealt eemale saamisega.

Peagi tõusis „Moero“ ikka rohkem ja rohkem püsti ning ta ahter oli juba üleni vee all. Merehädalised, kes püstitõusvast laevast veel viimse hetkeni püüdsid kinni hoida, kukkusid vette. Samal ajal kukkusid alla ülemiste laoruumide luugid, mis lähedal vees-olijatele peale langesid.

Äkki hakkas laev silmnähtavalt vajuma ja libises koos oma elava lastiga ahter ees vee alla. Hetkeks vesi vahutas hukkumise kohal ja siis kostis vaid appihüüdeid. Näha oli nüüd laintel õõtsuvat laevarisu ja rabelevaid inimesi. Hiljem keegi teadis rääkida, et „Moero“ hukkus umbes kümne minuti jooksul. (Ta on meresügavuses nende hukkunute viimse puhkepaiga ainsaks märgiks). Jumalaga „Moero“!

Olime laevahukust pääsenud, kuid kes meid veest päästab? Peale väikese saatelaeva polnud teisi laevu peaaegu enam näha? Võib-olla ei tulegi tagasi? Vesi oli külma. Kui kaua peame vastu, kui keegi appi ei tule? Mul oli seljas Soome sõduri suvepluus ja jalas lühikesed aluspüksid. Jalakips oli nüüd päris pehme, kuid ära ta siiski ei tulnud. Päästevest aga oli peaaegu üleni juba vee all. Kui kaua see mind vee peal aitab hoida?

Kuna külm vesi oli põlve tuimendanud, püüdsin ujuda uuesti vastu tuult merehädaliste poole tagasi. Veis oli näha igasugust prahti ja põgenike varandust. Sain peagi aru et padjad ega kohvrid, millest kinni haarasin, vee peal mind ei aidanud hoida, nad vajusid varsti mu käte alt merre. Veis ujus riideid, mütse, tekke, saapaid ja nukk. Oli ka näha uppunuid päästevestides, näod vees.

Ylo-Mark Saar

Pingutasin jõudmaks ühe suure puuplangu juurde, mille küljest „Moero“ madrus kinni hoidis. Hiljem selgus, et tema kummist päästevest oli katki. Palgist võttis ka kinni haavatud sakslane hallis päästevestis ja palk kandis meid kolme väga hästi. Nüüd oli abi vaja, kes aitaks mul tülikast põlvekipsist lahti saada. Sellega koos tuli ka usk päästevestisse tagasi.

Olukord oli siiski täbar. Paistis, et üks laevadest oli lääne poolt lähemale tulnud ja seisma jäänud. Aga see oli kaugel. Veel lähemal meile oli väike saatelaev, aga see näis liikuvat cemale? Ainus pääsetee oli ühe laeva juurde välja ujumine, aga kas jõuaksime nii kaugele ujuda?

Viimses hädas panin koolis õpitud saksa keele tõsiselt mängu ja püüdsin palgikaaslastele selgeks teha, et peaksime selle väikse saatelaeva juurde ujuma. Keerasime palgi otsa laeva poole ja ma karjusin „ujuge, ujuge“ ikka jälle ja jälle. Sain varsti aru, et kui palk laineharjalt alla libises liikumise edasi ja ainult siis oli mul põhjust karjumiseks. Pingutustele vaatamata liikusime väga aeglaselt edasi. Mõne aja pärast haavatud sakslane lasi palgist lahti. Ta oli väsinud ega hoolinud enam kinni hoidmisest. Lõpuks nägime madruseid väikse laeva lähedal aerupaadiga merehädalisi päästmas. Lootus peale saamiseks tõusis ja lükkasime oma palki uue jõuga laineharjadest alla laeva poole.

Pärast tunniajalist veesolemist aidati meid palgi küljest torpeedopaadile. Madrused kandsid laeva, sest oma jalad enam ei kandnud. Meeskonnaruum laevaninas, kus põrandal tekkides kükitasime haises kütteõlist. Lained peksid torpeedopaati üles-alla ja veeretaskid küljelt-küljele. Olgugi et jäime kitsas ruumis merehaigeks, oli kõik kergesti talutav kuna meil oli laev jalge all! Sanitar sidus haavu ning jagas tablette ja kui laev lõpuks liikuma sai, kadus rullimine ja pikkamööda magasime koos tosina „Moero“ madrustega sügavat sõduriund raudpõrandal.

Järgmisel päeval Gotenhafeni sadamas maale astudes selgus, et merehädalisi oli torpeedopaadil kokku umbes kolmkümmend, nende hulgas ka kaks haiglaõde. Sadamahoones oli ka teise laeva poolt päästetuid inimesi. Lööduna, tõsiste nägudega käidi ringi ja otsiti omakseid ning tuttavaid. Mina enda „Moero“-kaaslasi sealt ei leidnud. Nägin aga tuttavat arsti oma naisega. Tal oli surnud kolme- või nelja-aastane tütar kätel. Nad küsisid teise lapse järele, kes olevat laeva hukkamise ajal kaduma läinud. Kui jälle kohustusime pärast sõja lõppu, ta teadis rääkida, et umbes kuussada inimest olevat päästetud merest? Teised kõik võttis „Moero“ endaga kaasa.

☆ ☆ ☆

Kuud, mis järgnesid haiglavoodis Ida-Preisimaal, töid ikka ja jälle mõttesse selle merevees veedetud aja ja mu kaotatud kaaslasi. Samuti elasin uuesti läbi aega enne Eestist lahkumist.

Olime ajanud võidukate lahingutega vaenlase tagasi üle Emajõe. Soome sepa mõök töötas! Seda tunnistasid vallutatud külad Pupastvere, Övi 1 ja Övi 2. Seda tunnustasid ka meie otsesed noored juhid Lahi ja Vaas. Kui seljataha jäi langenud kaaslastega jumalagajätt ja medalite saamine, liikusime (2. sept.) uude rindelõiku, Tartust kagu poole. Õõpi-meduses sain Vesneri mõisa lähedal koos teistega haavata lennupommi kildudest. Haavatute seas oli ka pataljoniülema kpt. Pärilin.

Pärast jalgade ja pea operatsioone Rakvere haiglas, leidsin end varsti kiilaspäi ja põlvekipsiga Hiiu haiglast. Mis sõduril ei ole taskus või leivakotis, sellest jääb ta tihti ilma. Nii leiti Rakvere haiglast ainult minu suvepluus, (mille taskus oli väike sõnaraamat Soomest, mõned soome margad ja raudrist), midagi muud polevat mul rindelt kaasas olnud?

Paari nädala pärast taheti suur osa haigetest Hiiu haiglast saata laevaga Saksamaale. Olime seal koos kolmekesi I pataljonist ja nii tegime päev enne ärasõitu otsuse Eestisse jäämiseks. Lähme Tartu alla pataljoni juurde tagasi! Haiglaõed töid meile riided ja teemoona — ja olime vabad mehed — kuid ka esmakordselt „hüppes“. Juba samal õhtul otsisime Sadamajaamas rongi Tartu poole. Kuna meist kahel oli käimisega raskusi, otsustas Tallinna poiss koju minna. Priius, kallis anne, ei kestnud kaua! Järgmisel päeval, kui otsisime Tapa jaamas rongi lõunasse, panid „ketikoerad“ meid jaama hoonesse kinni, sest meil polnud mingeid pabereid. Öösel oli aga valve nõrk ja nii saime sealt enne päikese tõusu varvast lasta. Leidsime vagunite vahelt raudteemehe, kes juhatas Tartu poole minevale rongile. Mul oli jalga vahepeal valusaks jäänud.

Hommikul Pedja jaamas kuulsime, et soomepoiste pataljon olevat jaamast umbes kümme kilomeetrit kagu pool. Jäin oma kaaslasest siin maha, sest tema läks jala edasi. Otsisin endale transporti, sest käimine oli nüüd vilets ja ka palavik tõusis. Kui lennukite tule eest läksin ära küla vahele, nõudsid „ketikoerad“ jälle pabereid. Näitasin hädaga ette haiglast saadud kaardi, mis ütles: „haiglalaevaga Saksamaale“. Nad panid mind haiglarongi ja õhtul algas sõit rongi naril tagasi Tapa poole. Minu vastas naril oli soomepoiss, kes teadis mis oli juhtunud viimaste nädalate jooksul pataljoniga Tartu rindel. Asjad polevat hästi läinud. Olime jälle taganemislahingutes, nagu see juhtus Kannasel. Nii oli kogu minu sõit asjatu?

Jõudsime pommirünnaku ajaks Tallinna sadamasse. Pardarelvade tule ja pommitamise tõttu haiglalaeva laadimine võttis hilisõhtuni aega. Kui saime lõpuks õhtul laevale, oli see juba haavatuid täis ja nii pandi meid lahtisele tekile. Laevale tulid ka haiglate per-

sonal ning eraisikuid koos perekondadega. Laevalagi kiiluti inimesi ja pakke otsast otsa-
ni täis.

Tallinn jäi varsti seljataha ja videviku saabudes (21. sept.) jäi „Moero“ reidile ootama
saatelaevu. Öhtu oli soe. Vene lennukid lasid Tallinna kohale „jõulupuid“, pommitasid
linna ja selle ümbrust. Lõpuks see vaibus ja silmapiiril oli näha vaid tulekahjude kuma.

Südaöö paiku lahkusime Eesti vetest. Olime teinud mis teha saime, kuid lootusetust
ja lahkumisvalu see ei leevendanud. Meenusid sõdurilaulu sõnad: „Jää terveks Eesti
rand, mul armsaks oled saand. Ei tea kas iialgi, sind näha saan?“

Eesti ohvitsere „Upseeritten Kerho“ juures Jalkalas 1943.a.
juunis. Vas. Ants Veiderma, Uno Mankin, Lex Terras,
„Nõks“ Aavo Rannala, Tom Rütman, major Piigert, Olev
Arens, Ott Eravald. Ants Lahi, Lex Laansoo ja kap. Mandre.

Jalkala plahvatusohvrite matus Helsingis aprillis 1944. Vas. sõdurivormis vänr.
Lex Laansoo, Eesti Büroo esindaja Alep, Eesti Vabariigi saadik A. Varma;
paremalt esimene Päämajaja Vapaaehtoistoimisto ülem eversti Prokopé.

1985–1991 SURMA LÄBI LAHKUNUD SOOMEPOISSE

HEINO NASSAR

Sündinud 16. märtsil 1924, surnud 15. aprillil 1985 Torontos. JR200 ohvit-
serikursuse lõpetaja, võttis osa viimastest tõrjelahingutest Sinimägedes.

OSKAR RINNE

Sündinud 20. novembril 1915, surnud 8. juunil 1985 Stokholmis. Teenis
väenrikuna JR200-s. Rootsis jätkas õpinguid Tehnikaülikoolis vee- ja tee-
ehituse alal, töötas vesijõujaamade ehitamisel kõrgema tööjuhina.

ENN PAJULA

Sündinud 10. juunil 1922, surnud 18. juunil 1985 Norrtäljes. Teenis Soo-
me lennuväes, Rootsis maamöörtjana.

ERNST LAUR

Sündinud 7. septembril 1920, surnud 21. juunil 1985 Los Angelesis. Võttis
osa Talvesõjast. Oli Eesti Vabariigi aukonsul Los Angelesis.

ARTUR KOMI

Sündinud 24. oktoobril 1914 Tallinnas, surnud 17. juulil 1985 Torontos.
Tennis Soome mereväes.

ERIC LEINBERGER

Sündinud 15. veebruaril 1924 Koerus, surnud 20. jaanuaril 1986 Bowmanvilles, Ont. Kuulus JR200-sse.

ÜLO TAMMER

Sündinud 4. aprillil 1923 Randveres, surnud 14. veebruaril 1986 Torontos.
Tennis JR200-s.

RALF KIVI

Sündinud 3. veebruaril 1922, surnud 27. märtsil 1986 Göteborgis. Tennis JR200 I pataljonis. Töötas Göteborgi laevatehastes.

LEANDER OTS

Sündinud 14. aprillil 1921 Jõelähtmes, surnud 10. märtsil 1986 Torontos.
Tennis JR200-s.

BORIS ZEISIG

Sündinud 11. aprillil 1917, surnud 24. mail 1986. Oli JR200 esimese pataljoni adjutant Tartu-eelseis võitluses, sai haavata samast mürsust, mille tagajärjel suri pataljoniülem kapt. V. Pärin.

ARVI REINURM

Sündinud 15. septembril 1925, surnud 18. mail 1986 Hedemoras, Rootsis.
Tennis JR200 1. kompaniis. Sai haavata esimesel lahingupäeval.

ELDUR EMIL PETERSOO

Sündinud 10. veebruaril 1915, surnud 23. juunil 1986 Alingsåsis.

RUDOLF ILVES

Sündinud 19. septembril 1911, surnud novembris 1986. Tennis JR200-s.

HENNO KRIIS

Sündinud 24. juulil 1921 Tartus, suri 22. novembril 1986 Stuttgardis.

IMANT REBANE

Sündinud 23. novembril 1921, surnud 23. novembril 1986 puhkuse ajal Kanaari saartel. Tennis Soomes JR200-s, lõpetas ohvitseride kursuse, oli hiljem kirjastus Vaba Eesti omanik ja Balti Instituudi kantseleiülem Stokholmis.

HEINRICH MATTI

Sündinud 19. juunil 1916, surnud 8. aprillil 1987 Västeråsis. Tennis JR200 4. raskekuulipilduja kompaniis.

ENDEL KALJO

Sündinud 15. augustil 1923, surnud 23. aprillil 1987 Halmstadis, Rootsis.

ENN AVARA

Sündinud 17. märtsil 1914, surnud 29. juulil 1987 Stokholmis.

HEINO SUSI

Sündinud 27. juulil 1925 Tallinnas, surnud 3. oktoobril 1987 Philadelphias, USA-s. Kirjutas kaks kaheköitelist raamatut soomepoiste elust ja võitlusist.

JUHO JÄÄTMA

Sündinud 3. aprillil 1918, surnud 14. oktoobril 1987 Stokholmis. Tennis JR200-s. Rootsis asutas plastikatööstuse.

JOHANNES KRISTOFER

...surnud 1987.

TOOMAS HELLAT

...surnud 1987 Eestis. Võttis osa Talvesõjast, hiljem tennis Soome raadioluures.

KONSTANTIN (KONSA) LEEMETS

Sündinud 22. veebruaril 1916, surnud novembris 1987 Kotkajärvel. Tennis Soome mereväes.

AREND LIIHOLM

Sündinud 6. detsembril 1921 Käsmus, surnud 20. detsembril 1987 Torontos. Tennis JR200-s.

ARNOLD JÄRVISTE

Sündinud 29. oktoobril 1919 Haapsalus, surnud 9. augustil 1987 Torontos.

ESMO OLAVI MIKAEL RIDALA

Sündinud 28. septembril 1923, surnud 28. märtsil 1988 Stokholmis. Ühiskonnateadlane, Vaba Euroopa Raadio esindaja.

ARNOLD ÜHTEGI

Sündinud 21. mail 1907, surnud märtsi algul 1988. Tennis JR200-s.

BORIS BOCKFELDT

Sündinud 11. märtsil 1924, surnud 11. märtsil 1988 Torontos. Tennis JR200-s.

ALEKSANDER RAJA

Sündinud 9. oktoobril 1905 Viimsis, surnud 30. aprillil 1988 Torontos.
Tennis JR200-s.

ARTUR SALUSOO

Sündinud 12. detsembril, surnud 18. aprillil 1988 Sydneys, Austraalias.

OLEV ARENS

Sündinud 19. juulil 1916, surnud 5. mail 1988 Stokholmis. Rindeohvitser, sidemees eesti rügemendi ja eesti poliitikute vahel. Rootsis töötas suuropanga välisvaluuta osakonnas.

JAAN MÄRTIN

Sündinud 5. veebruaris 1909, surnud 20. septembril 1988 Lindsays, Kanadas. Muusikaõpikute autor ja kooliõpetaja. Teenis soome mereväes.

HARALD JÜRGENSON

Sündinud 12. augustil 1918 Tallinnas, surnud 15. oktoobril 1988 St. Catharines, Ontarios.

JÜRI HÄRMATARE

Sündinud 21. oktoobril 1911 Tallinnas, surnud 19. aprillil 1989 Peterboroughs, Ontarios.

ADO IRVAL

Sündinud 10. märtsil 1914, surnud 18. juunil 1989. Teenis vänrikuna JR200 I pataljonis. Kooliõpetaja Eestis kui ka Rootsis.

AUGUST NIRGI

Sündinud 11. oktoobril 1903, surnud 1989.

ERICH FREIMUTH

Sündinud 12. septembril 1922, surnud 1989.

JOONAS ENDEL KELK

Sündinud 26. veebruaril 1923, surnud autoõnnetuse tagajärjel juulis 1989 Bradfordis, Inglismaal.

ENDEL KALJU

Sündinud 27. detsembril 1921 Harjumaal, surnud autoõnnetuse tagajärjel juulis 1989 Bradfordis, Inglismaal.

RALF MAASIKAS

Sündinud 25. juulil 1922, surnud 1989.

GUNNAR KROONI

Sündinud 17. juulil 1924, surnud 14. mail 1989 Stokholmis. Teenis Soome mereväes, Rootsis L.M. Ericsonis müügiosakonna insenerina.

KASPAR SOLON

Sündinud 21. novembril 1924, surnud 3. mail 1989 Göteborgis, Rootsis. Teenis JR200 1. kompaniis, üks vähestest, kes oli ravis kogu taganemislahingute aja. Sõitis esimese tüürimehena Rootsi kaubalaevadel.

RUDOLF KUUS

Sündinud 3. detsembril 1922, surnud 26. oktoobril 1989 Torontos. Teenis JR200-s ja lõpetas ohvitseride kursuse.

ROMULUS MANDEL

Sündinud 26. oktoobril 1915 Linnamäel, surnud 25. augustil 1989 Long Islandil, USA-s.

ENDEL RUBERG

Sündinud 21. mail 1917, surnud 29. detsembril 1989 Stokholmis. Teenis Soome kaugluures, lõpetas ohvitseride kursuse. Oli väga sügavalt rahvuslik noortejuht ja -õpetaja.

OSKAR PUHM

Sündinud 17. aprillil 1912, surnud 28. märtsil 1990 Torontos. Oli rügemendi vaimulik, organiseeris Torontos oma koguduse.

ELMAR HEINPALU

Sündinud 9. septembril 1921, Salla vallas, surnud 11. veebruaril 1990 Calgarys, Kanadas.

JÜRI PARIK

Sündinud 10. juunil 1923, surnud 17. juunil 1990. Teenis Soome lennuväes.

EDGAR JOHANSON

Sündinud 7. oktoobril 1921 Haras, surnud 21. detsembril 1990. Teenis JR200-s.

JOHANNES SUMMA

Sündinud 3. septembril 1921 Palmses, surnud 6. detsembril 1990 Scarboroughs, Kanadas.

HARRY RIKAND

Sündinud 16. oktoobril 1922, surnud 1990 Tallinnas.

UNO LAUPA

Sündinud 26. mail 1923, surnud 3. juulil 1990 Tallinnas.

LEO NÕGES

Sündinud 4. aprillil 1920, surnud 1990 Tallinnas.

ALFRED LAOS

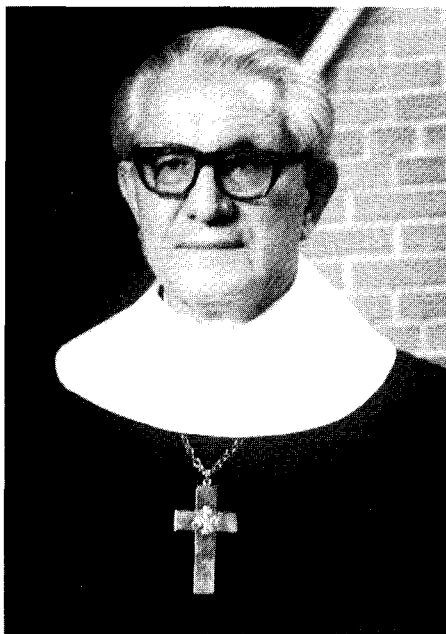
Sündinud 30. juulil 1920, surnud 12. mail 1920 Viljandis.

JR200 VAIMULIK OSKAR PUHM

JR200 sotilaspastor, hilisem Peetri koguduse rajaja praost emeeritus Oskar Puhm suri 28. märtsil 1990.a. Torontos. Lahkunu oli sündinud 17. aprillil 1912.a. Harjumaal. Lõpetas Gustav Adolfi Gümnaasiumi 1929, Tartu Ülikooli usuteaduskonna 20-aastaseks 1933 ja ordineeriti õpetajaks 18. veebruaril 1934.a. Tallinna Kaarli kirikus. Oli Jaani koguduse esimese pihtkonna abiõpetajaks ja valiti 12. mail 1936.a. Rannamõisa (Keila abikoguduse) õpetajaks, millest organiseeris iseiseisva Ranna koguduse 1937. Samaaegselt oli usuõpetajaks Tallinna koolides.

II maailmasõja ajal, kui eesti noored põgenesid Soome ja astusid vabatahtlikult Soome sõjaväkke, teenis O. Puhm sõjaväepastorina eesti rügemendis JR200-s. See aeg andis talle eriti sügavaid hingelisi läbielamusi, kui ta andis surmavalt haavatuile viimset lohutust ja troosti. O. Puhm läks koos rügemendiga tagasi kodumaale, kust pärast ägedaid ja kaotusterohkeid lahinguid tuli taanduda ja ta pääses põgenikupaadiga Rootsi. Pärast mõne-aastast seal viibimist ta asus New Yorki, kust ta pärast proovijutlust Torontos, kutsuti seal asutatava luterliku kiriku õpetajaks.

Torontos olles oli ta väsimatu töötaja, rajades koguduse, ehitades oma kiriku ja on olnud eesti ühiskonna vaimulikuks juhiks, aga ka immigratsiooniametnikuks, kui suurem eestlaste ümberasumine algas Rootsis. Tema teenimise ajal kasvas Peetri kogudus suurimaks maailmas, kus kord oli liikmeid üle 4000. 1972.a. va-

liti ta EELK Kanada praostiks, 1976 EELK konsistooriumi assessoriks, pärast pensionile minekut 1982.a. anti talle praost emeerituse tiitel.

Suure koguduse teenijana olid talle alati lähedased soomepoidsid, Soomes saadud kokkukuuluvustunne oma kaasvõitlejatega ja ühiste eesmärkide poole püüdmine sidus teda 28. märtsil 1990.a. saabunud surmani.

Soomepoistele oli ta vaimulikuks kasvatajaks ja juhiks. Ajal, kui lootustuse raskus ja kojuigatsus surus noorte meeleolu madalaks, leidis ta vaimulikuna julgustavaid ja ergutavaid sõnu. Endised võitluskaaslased jäid talle alatiseks „tema poisteks“ kellega kohtumisest ta rõõmu tundis.

HO

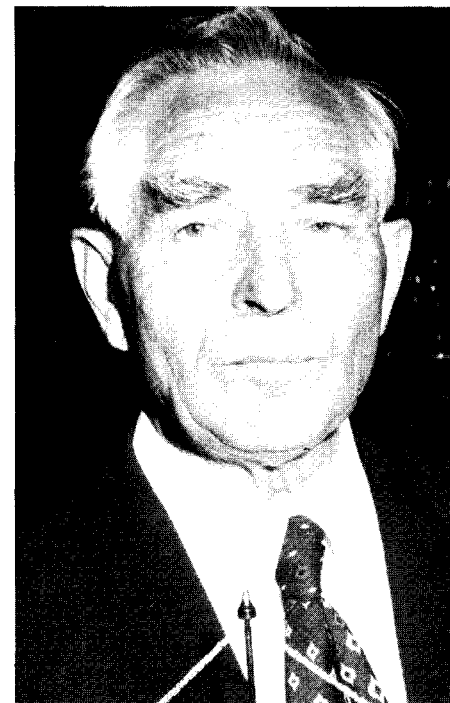
KAPTEN KARL TALPAK

Rootsis, Stokholmi lähedal suri 12. märtsil 1991.a. eesti ohvitser ja soomepoiste ideoloogia looja, viimastes Eestis toimunud vastupanu katseis koloneliks ülendatud Karl Talpak. Seda auastet ta siiski ei kasutanud ja leppis kapteni auastmega, millega oli mõnetise legendaarsuse saavutanud.

Karl Talpak oli sündinud 28. veebruaril 1905.a. Rakveres. Samas möödusid kasvu ja kooliaastad. Lõpetas 1926 Eesti Vabariigi sõjakooli ja teenis Kuperjanovi partisanide pataljonis. 1931 lõpetas Tartu Ülikooli Kehalise Kasvatuse osakonna, töötas spordinõunikuna Valgamaal ja lahkus sealt 1933 Narva, kus ta töötas Narva koolide sõjalise kasvatuse instruktorina, pärast 1939 Narva Eesti Gümnaasiumi inspektorina, kuni punaste tulekul paigutati ümber Otepäele.

Kui 1941.a. suvel puhkes sõda Saksa ja Nõukogude Liidu vahel, alustas Talpak koheselt metsavendade organiseerimisega, suutes osa Tartumaast juba enne sakslaste saabumist vabastada. Oli abiks oma üksusega juulikuul Tartu vabastamisel ja pärast seda jätkas omanimelise võitlusgrupi juhina Eesti vabastamist, lähenedes Tallinnale Saku-Männiku suunast.

Saksa okupatsiooni ajal töötas õpetajana Treffneri gümnaasiumis. Oli 1942.a. Tartu linna Omakaitse ülemaks, kuid üsna pea sattus ta oma rahvusliku meelsuse tõttu Saksa SD kahtluste ja juurdluste aluseks, mis tõi talle korduvalt vahistamisi, kuni jäi ainsaks lahenduseks põgenemine 1943.a. Soome. Veel sinnagi ulatus

sakslaste käsi, kes nõudsid ta väljaandmist, mistõttu soomlased ta interneerisid ja saatsid viieks kuuks kaugemale Syväri rindele.

K. Talpakul on väga suuri teeneid eesti vabatahtlike oma üksuse organiseerimisel, rügemendi formeerimisel ja eriväljaõppega koolide ja kursuste rajamisel. Tema sooviks oli rügemendist teha võimalikult kõrge väljaõppega üksus, kes võiks kolmanda võimuluse puhul olla rahvusliku Eesti valitsuse esimeseks kaitseüksuseks ja selle poliitiliste sammude reaalseks toetajaks. Sõja lõpujärgus oli ta kompani ülemana Viiburi ja Vuokse rindel. Kui saadi kokkulepe sakslastega rügemendi kodumaale paigutamiseks, oli selle

Kapten Aapo Kahila †

Eesti vabatahtlike väljaõppekeskuse vanemaid soome ohvitseri Taavettis, kapten Aapo Kahile suri 12. oktoobril 1990 Nastolas. Ta oli sündinud 28. aprillil 1907 Iittis. A. Kahila oli kaasas esimestest päevadest alates JR200 I pataljoni Karjala Kannase lahinguis. Juulikuu keskel 1944 määrati ta I pataljoni ülemaks kapten V. Pärlini abiks ja oli rügemendiga kuni selle kodumaale minekuni.

A. Kahila on hoidnud sooja kontakti Stokholmis oleva eesti vabatahtlike organisatsioon JR200 Sügaga. Ta võttis tihti osa ühingu aastapäeva-kokkutulekuist ja suvepäevadest, olles eestlaste sõbrana hinnatud ja lugupeetud. Tema matusetalitus peeti 27. oktoobril 1990 Nastola kalmistul. Järelehüüdeid oli paarikümmend; JR200 Sü poolt ütles lahkumissõnad JR200 Sü esimees Kalju Valdmaa, Sü lipuga seisis auvalves Ants Ojapõld.

juures tingimus, et kapt. K. Talpak ei tohi rügemendiga kaasa tulla. Ta tegi seda siiski salaja, olles viimastel päevadel Tallinnas peaminister prof. J. Uluotsa ja selle järel O. Tiefs käsutuses.

Punaste sissetulekul õnnestus veel põgeneda Rootsi, kus ta töötas maa-möödu tehnikuna, kuid on kaasa töötanud paljudes organisatsioonides, mille eesmärk on olnud ühine tema omaga. K. Talpak elas üksinda ja käis tihti lähedases metsas jalutamas. Sealt ta leiti surnuna.

Pedagoogina oli tal oskus noortele läheneda, neile oma uskumisi ja põhi-

mõtteid veenvalt omaseks teha, neid otse kuulekaina teda jälgima panna. Ta näitas tee eesti noorusele, mille see ka valis ja mis tal enesel tuli valida, sest ta tundis, et sellal oli veelgi lootusi eesmärgile, milleks oli Eesti riiklik iseseisvus.

Tema matusetalitus toimus 5. aprillil 1991.a. Stokholmis Jakobi kirikus. Urn lahkunu tuhaga, mis mähitud Eesti värvidesse, viiakse tütre poolt Eestisse ja maetakse 30. augustil Tallinna Metsakalmistule.

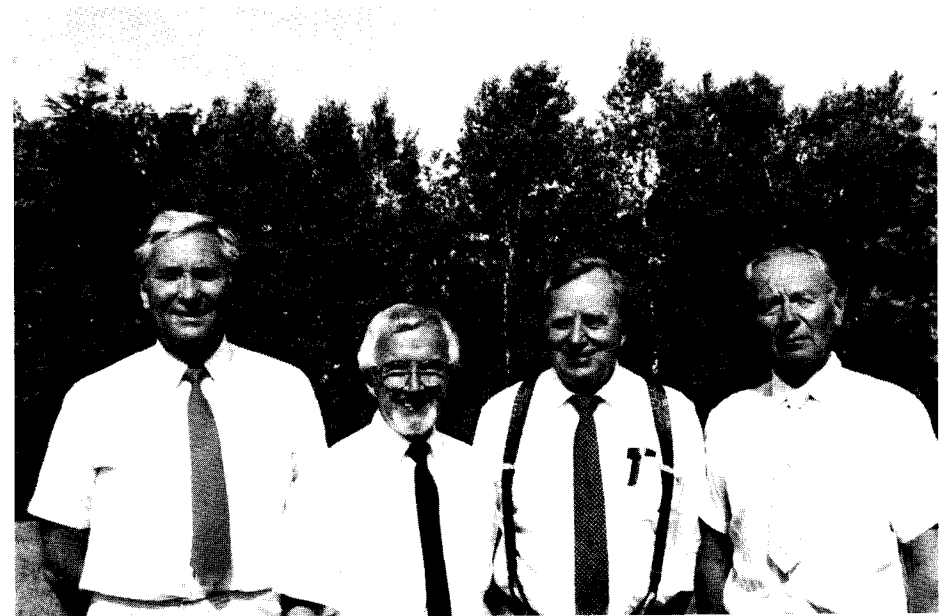
HO

SOOMEPOISID KANADAS

Sündmused Eestis rahvusliku ärkamise tagapõhjal on võimaldanud kauaoodatud ja teretulnud kontakte ja kirjavahetust soomepoistega Eestis; vastastikused külaskäigud on toonud ka elevust meie tegevusse. Nii astus klubi märtsis 1991 Soome Sõjaveteranide Kanada Piirkonna (Piiri) liikmeks, toetamaks käimasolevaid üritusi sõjaveteranide „rintamalisä“ saamiseks ja selgitamaks Helsingile meie poruka suurust Põhja-Ameerikas. See on meile endilegi vaid umbkaudu teada, sest aadresse on 160, „kadunud“ 38 ja 80 on surnud. Kuigi oleme kogu aeg soomlastega päris tihedalt käinud läbi, leidsid nad nüüd, et meil oleks sobiv aeg nendega ka ametlikult liituda, kuna Helsingis hakati meie arvu üle huvi tundma, et nendelt JR200 mälestussambale toetust küsida. Tagasi vaadates meie tegevuse kuueaastastele kõrgpunktidele, on aastapäevad jäänud kõige populaarsemateks osavõtu poolest.

1985. aasta kui ESTO-84 järelaasta oli rahulik ja vaikne. JR200 41. aastapäeva koosviibimisest võtsid osa 54 kaasvõitlejat ja külalist. Peokõneleja oli praost Oskar Puhm. Vaikust reflekteeris ka peakoosolek 11 osavõtjaga, kus otsustati rõhku panna noorsooorganisatsioonide ja ürituste toetamisele. Nii on klubi andnud iga-aastaselt T.E. Seltsi Täienduskooli ja Gümnaasiumi aktusel üle rahalise toetuse koolile, kui ka igale lõpetajale mälestuseks raamatu „For Freedom Only“.

1986. aastal levitati „Põhjalla Tähistel“ nr. 16. Osa eksemplare läks kätte käsiposti- ja postiga 88-le kaasvõitlejale. Seda kingiti ka „Kotkajärve Metsaülikoolile“, kus üheks lektoriks oli ksv. Heino Susi. 42. aastapäeva pidulikul koosviibimisel kõneles ksv.

Soomepoiste Klubi Torontos juhatus 1990/1991.a. Pildil vas. Raffi Moks, esimees Ylo-Mark Saar, Alfred Tamm ja Endel Tigane.

1988.a. Soomepoiste Klubi koosviibimisel tähistati rügemendi 44. aastapäeva ja jagati välja Soome sõjaveteranide tunnismärgid.

Endel Ruberg, Hila Viirlaid esitas Kalju Lepiku luulet ja ksv. Heino Turu luges katkendi Heino Susi romaanist „Kojutulek“. Tervitusi tõi Eesti Vabariigi aupeakonsul Ilmar Heinsoo, praost Oskar Puhm, Soome Relvavendade Ühingu esimees Yrjö Tapanainen ja Eesti Vabadusvõitlejate Liit Kanadas (EVLK) esimees Ülo Tamre. Sel aastal hakati korraldama koos Toronto Eesti Võitlejate Ühingu „Sõduriõhtu“ nimelisi pidusid, mille puhastulu majandab osaliselt klubi iga-aastaseid rahalisi toetusi. Klubi toetab: Toronto Eesti Keskkooli, Udora Eesti Laste Suvekoju, EV konsulaati, Musta Lindi Päeva, Eesti PEN Klubi, „Tulehoidjat“ ja aegajalt on toetanud Eesti Vabadusfondi ja eesti noorte üritusi.

Iga-aastaselt langenute mälestamise jumalateenistusel Peetri kirikus tuuakse sisse lipud ja asetatakse pärg soomepoiste mälestustahvlile sellekohase sõnavõtuga. 1987. aastal aetas pärja Eesti Vabadusvõitlejate Liit Kanadas esimees Ülo Tamre, jutlustas praost Oskar Puhm ja esines Cantate Domino koor.

Märtsis toimunud 43. aastapäeval oli 58 osavõtjat. Praost Oskar Puhm käsitles oma peokõnes vabatahtliku elu Soome armees. Märtsis algas ka Soome toetuspensioni vahendamine raskemini vigastatud relvavendadele. Ajalehtedes avaldati üleskutse ja vahendamist korraldas ksv. Villi Mullaste.

Peakoosolek otsustas oktoobris ksv. Raffi Moksi ettepanekul astuda liikmeks Eesti Vabadusvõitlejate Liitu Kanadas. Selle sammuga on kõik eesti veteranid Kanadas, kaasa arvatud „Lennuväe Poisid“, liidu liikmed. Peale koosolekut vaadati kohvilauas filmi Mannerheimi eluloost.

44. aastapäeva pühitsemine 1988 kujunes eriti pidulikuks rindevõitlejaile Soome Sõjaveteranide tunnismärkide, „tammelehtede“ üleandmisega 50-le soomepoisile. Koos oli üle 100 osavõtja. Tammelehed anti üle aupeakonsul Ilmar Heinsoo ja Suomen Asevel-

jet Kanadassa ühingu esimehe Veikko Kallio poolt. Ksv. Heinsoo vaatles oma kõnes soomepoiste võitlusi ja kandis ette Mannerheimi läkituse rügemendi Eestisse siirdumisel. Kavas esinesid Asta ja Peeter Kaups ning Hilja Viirlad. Arvukate tervitajate hulgas oli ka Hain Rebas — Toronto Ülikooli Eestialalise Õppetooli juhataja. Tänu ksv. Rain Rebasele, sest tema tõi Helsingist meie nimekirja alusel ära 104 tammelehte.

Abiesimees Endel Ruberg viibis 11. ja 12. juunil toimunud XIII Soome Sõjaveteranide Kongressil, asetades pärja Jatkusõjas langenute mälestussambale soomepoiste nimel. Ta andis üle esimees Siimo Kärävälle raamatud „Soomepoisid“ ja „For Freedom Only“. Oktoobris korraldatud pealelõuna kohvil vaadati Eestis toimunud esimeste rahvuslike sündmuste videofilmi, mille omandamisega toetati Eesti Muinsuskaitse Seltsi. Peakoosolek valis juhatuse järgmiselt: Edgar Marten esimees, Hannes Oja sekretär, Endel Ruberg abiesimees, Endel Tigane laekur, Johannes Vihma varahoidja. Ajaloo komisjon: Hannes Oja ja Johannes Vihma.

45. aastapäeva pühitsemise koosviibimisel ja õhtusöögil Eesti Majas 11. märtsil 1989 oli 80 osavõtjat, nendest 46 soomepoissi. Peokõnes praost Oskar Puhm kirjeldas oma tegevust kui „sotilaspastor“ ja rõhutas ka soomepoiste tähtsust uue koguduse loomisel Torontos. Novembris valiti juhatus koosseisus: Ylo Mark Saar esimees, Alfred Tamm abiesimees ja varahoidja, Raffi Moks sekretär ja Endel Tigane laekur. Ksv. Tigasele on see 22-e aasta klubi juhatuses, mille eest talle kuulub meie ühine „suur tänu“.

Aastapäeva pühitsemisel 10. märtsil 1990 oli koos 40 osavõtjat, see kujunes koduseks ja lõbusaks ühislaule lauldes. Ylo Mark Saar tutvustas oma sõjakäiku Soomes, Ees-

Külalisi Soomepoiste Klubi 1991.a. aastapäevapeol. Pildil vas. Y.-M. Saar, Soome Sõjaveteranide Klubi Torontos esimees V. Kallio, Soome sõjaveteranide Liit Kanadas esimees Yrjö Tapanainen ja Eesti Vabadusvõitlejate Liidu esimees Ü. Tamre.

tis, Taanis ja Saksamaal ja selle seost 18-aastase sõduri kadumaläinud kümne saapapara-
riga. Samaks ajaks saabus klubile kirjastus „Olioni“ ettepanek Tallinnast, et nad soovi-
vad teha meie raamatust „Soomepoisid“ uustrüki Eestis levitamiseks. Autorite nõus-
olekul kirjutasime koostöölepingule alla novembris 1990, Tānu Rein Moora, Hannes
Oja ja Ants Lahi tööle on nüüd teise täiendatud trüki tulevik kirjastuse kätes.

13. märtsil toimus Soome Talvesõja alguse 50. aastapäeva aktus ja pidulik vastuvõtt.
Peokõnelejaks oli kindral-leitnant Aarno Sihvo, kes tegi klubile kingituse veterani-
laulude näol. Soomepoisse esindasid ksv. Ilmar Heinsoo, Hannes Oja ja esimees.

Samuti andis klubi märtsis põhimõttelise nõusoleku soomepoistele Eestis, Sven Ise
kaudu, et toetame majanduslikult Emajõe ja Tartu lahingute mälestusmärgi püstitamist.
Rohked annetused Kanada ja USA-a ulatuses mälestusmärgi heaks on järjekordselt
näidanud meie liikumise sisu ja sügavust. Saadud kommentaaridest nähtub, et püstita-
mise soodsa aja valik on loomulikult Eestis otsustatav, kuid selle olemasolu, kui vaba-
duse sümbol kättesaadavas ja rahvale nähtavas kohas on tähtsam, kui selle suurus või
kunstiline väärtus.

Tallinna laulupeo, külaliste ja ka juhatusse suve nautimise tõttu jäi klubi 40-aastase
sünnipäeva pühitsemine suvepäevade näol ära. Järgmine suvepäev toimub peale Luu-
mäe mälestusmärgi pidustusi sügisel '91. Sellele vaatamata valis peakoosolek eelmise
juhatusse tagasi. Koosolekust võttis ka osa Martin Laan Tallinnast.

Ksv. Hannes Oja on aastaid kirjutanud „Vaba Eestlases“ üksikasjalikult klubi suure-
matest üritustest, nagu seda on aastapäevad, langenute mälestamised ja aktused ning
Torontos toimuvad teised rahvuslikud üritused, millele klubi või selle juhatus kaasa on
aidanud. Tānu Hannesele, on Kanada eestlased kui ka soomepoisid klubi tegevusest ala-
ti teadlikud.

Rügemendi 46. aastapäeva pidulikust õhtusöögist 9. märtsil 1991 Eesti Maja kohvi-
kus võtsid osa 34 kaasvõitlejat, abikaasade ja külalistega kokku 60 pidulist. Õhtu kõrg-
punktiks oli Heino Toome huumoririkas veste tema „sakslast“ või siis „soomlast“ män-
gimisest tšehhi ja vene vangilaagrites enne Soome tagasi jõudmist 1946. Tervitusi Piiri
nimel tõi selle esimees Veikko Kallio, EVLK esimees Ülo Tamre tänas klubi hea koostöö
eest liidu ridades. Kinkisime Yrjö Tapanaisele tunnustuseks tema abi ja hea koostöö eest
raamatu „For Freedom Only“. Aseveli Tapanainen kirjutas mõni aeg tagasi Soome pea-
ministrile ja palus ebaõiglust, mis on tehtud soomepoistele „rintamalisä“ osas, seaduse
muutmisega parandada.

Luumäe mälestusmärgi pidustusteks on klubil valmimas „Soomepoiste Laulik“, et
saaksime kord jälle Taavettis eesti laulu kõlama panna. Koos perekondadega on osavõt-
jaid üle 20-ne. Kaasa võetakse ka uus koopia meie lipust, mis on klubi kingituseks soo-
mepoistele Eestis.

3. juunil 1991.a.

Ylo Mark Saar

ELIAS LÖNNROTI SELTSI SOOMEPOISTE SEKTSIOONI TEGEVUSEST

1989. aasta kevadtalvel ilmus „Edasis“ tagasihoidlik kuulutus, mis kutsus endisi JR
200 koosseisu kuulunuid 23. märtsil kokkutulekule Tartu Ülikooli vana kohviku ruu-
messe. Kokku tuli ja registreerus 88 meest ja see oli enamikule neist esimene kord vii-
mase 45 aasta jooksul näha oma nooruse aate- ja võitluskaaslasi. Kellega oli siis tege-
mist? Olgu mõni sõna selgituseks.

Kui 1941. aasta suvel algas sõda Suur-Saksamaa ja NSV Liidu vahel, asendus ka siin
stalinliku hirmuvalitsuse tekitatud masendus ja lootusetus uue usuga Eesti võimalustes-
se taastada oma riik ja jätkata vaba rahvana. Siiski olid need, kel olid paremad teadmised
tolleaegse Euroopa ideoloogiliste kookide menüüst, skeptilised uue päästja kavatsuse
suhtes. Eesti — Estland oli kindralkomissariaat Ostlandi alal, nn. omavalitsus oli farss.
Oli selge, et koostöö natsidega on perspektiivitu ja meile kahjulik, eesti rahvuse ja riigi
jaoks oli tegemist vaenlasega.

Koostöövalmidus muutus vastupanuks, algul passiivseks, siis üha enam aktiivseks.
See aktiivsus aga ei tohtinud muutuda sekkumiseks suurriikide omavahelisse võitluses-
se. Eesmärk oli luua nii poliitilised kui ka sõjalised eeldused Eesti Vabariigi taastamiseks
selleks soodsal momendil.

Tekkinud olukorras sündis nn. kolmanda võimaluse ideoloogia, mis tähendas Eesti
Vabariigile poliitilise toe otsimist lääneliitlastelt ja minimaalsegi sõjalise jõu moodusta-
mist, mis ei oleks sõdivate totalitaarrežiimide alluvuses, vaid kriitilises situatsioonis
kasutatav Eesti Vabariigi taastamisel ja mille ümber eestlastest relvakandjad koonduda
võiksid.

Eestlased olid teiste Nõukogude Liidu läänepiiril elavate rahvastega võrreldes õnne-
likus olukorras selle tõttu, et nende kõrval elas ja võitles vennasrahvas, kelle vabaduse-
armastus, demokraatlik riigikorraldus ja vapper võitlus oma iseseisvuse eest olid talle
kogu maailma rahvaste, ka venelaste hulgas, loonud legendaarse maine.

Eespool nimetatud faktorid, nn. kolmanda võimaluse otsimine ja suur poolehoid
soomlaste suhtes, tingsidki hiljem soomepoiste liikumiseks nimetatud tegevuse. Asjale
panid aluse sakslased ise, kes pärast Stalingradi katastroofi pöörasid pilgu veel kasuta-
mata jäänud inimreservidele okupeeritud maades. Märtsi algpäevil 1943 kuulutati ka
Eestis välja mõnede nooremate aastakäikude mobilisatsioon. Kuid paljud kutsealused,
eriti noorem haritlaskond, aga ka poisid Põhja-Eesti rannarahva hulgast, keeldusid mo-
bilisatsioonikäsule allumast ja asusid teid otsima üle lahe siirdumiseks.

Vaatamata suurtele raskustele ja ohule, õnnestus see veel samal kevadel mitmelsajal
mehel ja järgmisel sügisel see arv kümnekordistus. Põhiosa üleminejaist liitus vabataht-
likult Soome relvajõududega. Algul olid eestlased soome üksustes, hiljem õnnestus for-
meerida oma rügement (JR 200), sõjakoolid, eriüksused, koolituskeskused jne. Oli täitu-
nud see lootus, millega Soome oli siirdunud. Aga sündmused ei kujunenud sellisteks,
nagu oli loodetud. Adolf Hitleri ja tema kliki valitud tee hukatusse ei võimaldanud ka
tema poolt okupeeritud alade rahvastel oma saatust enda kätte võtta. Kuid meeleehtlik
katse tehti siiski.

Nagu öeldud, sai Tartu Ülikooli vana kohvik 1989. aasta 23. märtsil täis mehi, kes ise

olid nende sündmuste osalised olnud, olid selle tee kaasa käinud ning ka kõik tagajärjed kandnud.

Nende kokkutulek sai teoks tänu mõttele, mis oli tekkinud Elias Lönnroti Seltsis. On ju selle seltsi eesmärk ja ülesanne Soome ja Eesti vaheliste kultuuri- ja ajaloosidemete hoidmine ning arendamine. Ja kui 1989. aasta 25. novembril toimus teine kokkutulek Tartus, oli osavõtjaid juba üle saja. Praeguseks aga on kindlaks tehtud üle 250 soomepoisi olemasolu Eestis ja loodud nendega kontakt. Läänes, peamiselt Rootsis ja Kanadas aga on neid ligikaudu 150. Aeg ja sündmused on siis juba üle 80% meist kaasa viinud. Ülejäänud 15...20% on kõik juba pensionieas. Vennalik kokkukuuluvustunne oma vanade kaaslastega kinnitab nende eakate meeste moraalsel selgroogu.

Kuid siiski on saanud aeg luua endile konkreetsem organisatsiooniline struktuur. Peab arvestama, et ka Soomes on eestlastest vabatahtlikud ja üldse Eesti ja Soome ajaloolised kontaktid II maailmasõja ajal laialdast huvi äratanud. Suomen Sotaveteraaniliitto kuuluvad veteraniorganisatsioonid on olnud huvitatud kontaktidest oma eesti relvavendadega. On saadud mitmeid kutseid osavõtuks nende üritustest. On organiseeritud ekskursioone Eestisse, millede edukast läbiviimisest ka soomepoistel on olnud au osa võtta. Samuti on paljudel tekkinud sõbrad ja tuttavad Soomes, mitmel juhul on taastatud vanu tutvusi ja uuendatud vana sõprust.

Kõige sellega kaasnevad aga ka probleemid. Raske on vahet teha üksikisikute ja organisatsioonide kontaktide vahel. Organisatsioonid peaksid suhtlema siiski oma organisatsioonide, mitte oma liikmete kaudu. Aga organisatsioonilist struktuuri, nagu juba öeldud, soomepoised endile seni loonud ei ole.

6. aprillil 1990 toimus Tartu Ülikooli peahoones Elias Lönnroti Seltsi juhatuse koosolek, millest oli palutud osa võtma ka soomepoiste sektsiooni liikmeid. Muuseas oli arutusel ka soomepoiste organiseerumine. Jõuti ühisele seisukohale järgmises.

1. Soomepoised moodustavad Elias Lönnroti Seltsi juurde oma sektsiooni ja kuuluvad siis Elias Lönnroti Seltsi.

2. Luuakse ajutine soomepoiste organisatsiooniline keskus, mis kasutab Elias Lönnroti Seltsi rekvisiite — nime, aadressi jne. selle allüksusena (sektsioonina).

3. Ajutise keskuse esimees on soomepoiss, soome-ugri kateedri professor Paul Alvre.

4. Ajutine keskus tegutseb kuni järgmise soomepoiste kokkutulekuni, kus valitakse sektsiooni alalised organid.

Soomepoiste liikumine sündis kodumaal rasketel aegadel, see võrsus Soome pinnal ja rinnetel vennasrahva tarmukal toetusel. See liikumine oli kogu eesti rahva südames ja lootustes. Soomepoiste võitlusel nii Soome kui ka Eesti rinnetel on oluline osa meie vabadusvõitlejate ajaloos. Oleks korvamatult kahju, kui me ei jäädvustaks seda osalt jäädvustamata ajaloolõiku, milles ilmnas eestluse, meie riigi ja rahva edasikestmise, püsijäämise kirglik soov.

Sven Ise

Kalju Valdmaa

JR200 SÕPRUSÜHINGU KROONIKAT 1985–1990

Pärast „Põhjala Tähistel“ nr. 16 avaldatud JR200 Sü tegevuse ülevaadet on kuus viigast aastat ajalukku veerenud. Aastate jooksul on ühingu liikmeskond olnud enam-vähem stabiilne. Meie hulgast manalasse lahkunuid on olnud umbes sama palju, kui neid, kes on juurde tulnud. Töökava on kulgenud traditsiooniliste ürituste ja tegevuse näol.

Põhiliseks ürituseks on olnud JR200 asutamise aastapäeva tähistamine iga veebruaris alguses, kuna 8. veebruaril 1944 kirjutas Soome marssal Mannerheim alla vastavale käskkirjale.

Aastapäevaga seoses on toimunud sõprusühingu aastapeakoosolek, pidulik lõunasöök külalistega ja päevakohase kavaga. Sõprusühingu aastapäev ühtub rügemendi aastapäevaga, kuid ühing on kümme aastat noorem. JR200 Sü põhieesmärgid on hoida alal ja tugevdada soomepoiste omavahelisi sidemeid ja koguda mälestusi. Samaaegselt on ühingu ülesandeks olnud langenud relvavendade auväärne mälestamine ja selle mälestuse jäädvustamine.

Ka on jätkatud koostööd, mis algas 12. veebr. 1983 Soome Sõjaveteranide Liiduga selle Rootsi Distrikti osakonnana, vahendada JR200 Sü liikmeile ravi ja puhkuse võimalusi Soomes, aidata kaasa Soome Sõjaveteranide Liidu tegevusele. JR200 Sü esimees K. Valdmaa on Rootsi distrikti juhatuse liige ja teda asendab abiesimees Ilmar Laan. Üheks

JR200 Sü lipu õnnistamine. Pildil vas. Nikolai Arbus, Urpo Kokkonen, Martin Juhkam, lipuvalves Erich Kimber, Kalju Valdmaa, Ilmar Laan. Arbus ja Juhkam on soomepoistest vaimulikud, Kokkonen Stokholmi Soome koguduse õpetaja.

tähtsamaks ülesandeks on olnud viimastel aastatel algatus, et Soome sõdades teeninud eesti vabatahtlikele hakataks maksma soome veteranide pensioni-rindelisa.

Tegevuskroonika:

9. veebr. 1985 peeti JR200 Sü peakoosolek 25 osavõtjaga, millele järgnes rügemendi asutamise 41. ja ühingu 31. aastapäeva tähistamine. Pidulikul koosviibimisel õnnitleti kapten Karl Talpakut tema 80. sünnipäeva puhul. Koosviibimisest võttis osa Soome Sõjaveteranide Liidu Rootsi distrikti, Stokholmi veteranide, Sõjainvaliidide Rootsi osakonna ja Põhjamaade Sõja ja Ühinenud Rahvaste Liidu esindajaid.

7. dets. 1985 Soome iseseisvuse aastapäeval esindas eestlasi JR200 Sü nimel Ilmar Laan.

8. veebr. 1986 peeti JR200 Sü peakoosolek 28 osavõtjaga. Koosolekul otsustati valmistada ühingu oma lipp Gustav Ilvese kavandi järgi. Samal koosolekul otsustati parandada vigaste nimedega hauaplaadid Malmi kalmistul. Koosolekule järgnes JR200 ja Sü aastapäevade koosviibimine. Tervitasid Soome Sõjaveteranide Liidu Rootsi distrikti, Stokholmi ja Solna veteranide ning Põhjamaade ja ÜRO esindajad.

4.-7. sept. toimus ühine ringsõit Soomes. Tampere külastati pataljoni viimast ülemat eversti Eero Kivelät ja teisi veterane. Osavõtjaid oli 39.

6. dets. 1986 Soome iseseisvuse aastapäeval esindas JR200 Ants Orupõld.

7. veebr. 1987 peeti JR200 Sü peakoosolek 33 osavõtjaga. Peale koosolekut toimus Sü lipu õnnistamine Eesti majas. Õnnistasid praost Martin Juhkam, diakon Nikolai Arbus ja õp. Urpo Kokkonen. Lipu õnnistamisele järgnes Soome sõjaveteranide tunnuse „Tammellehe“ jagamine soomepoistele. Üleandjaks oli Soome Veteranide Distrikti esimees Axel Ax, kes asendas Soome sõjaväe esindajat. Järgnes JR200 43. ja Sü 33. aastapäeva tähistamine õhtusöögiga.

7. märtsil 1987 Göteborgi Soome Sõjaveteranide ühingu lipu õnnistamisel oli JR200 Sü esindajaks Kalju Valdmaam lüües naela nr. 9 lipuvardasse.

13. märtsil 1987 võeti osa Rootsi Vabatahtlikud Soomes ühingu aastakoosolekust ja koosviibimisest. Sü esindajaks oli Kalju Valdmaa abikaasaga, andes üle JR200 Sü laualipu.

27. apr. 1987 Soome sõdade veteranide kokkutulekust Lahtis võtsid osa Ants Ojapõld ja Kalju Valdmaa.

28. apr. 1987 tervitati kapten Aapo Kahilat tema 80. sünnipäeval, õnnitlejad olid Rein Moora, A. Ojapõld ja K. Valdmaa abikaasadega. Kingiti laualipp.

26. mail 1987 külastasid Soome sõjaveteranid Sigtunat ja Uppsalat, Giidideks olid Ants Norberg ja K. Valdmaa.

29. mail 1987 Soome sõjalaevade külaskäigu vastuvõtul Stokholmis esindas JR200 K. Valdmaa.

14.-15. juunil 1987 toimus ühine sõit Ahvenamaale sealsete sõjaveteranide külalisena. Osavõtjaid oli 41.

29. juulil 1987 Soome sõjaväelise esindaja Rootsist ärasaatmisel tervitas JR200 esindajana K. Valdmaa.

19. aug. 1987 Soome sõjaveteranide 900-lise grupi külaskäigu vastuvõtul olid Adolf Yllö ja K. Valdmaa, kes tervitas JR200 poolt.

11. nov. 1987 Soome Sõjaveteranide Liidu Rootsi Distrikti juhatusekoosolekul esindas JR200 Gunnar Krooni.

28. nov. ja 6. dets. 1987 tähistati Soome iseseisvuse 70. aastapäeva Stokholmis Soome sõjaveteranide ja sõjainvaliidide korraldusel. JR200 esindajana tervitas K. Valdmaa, kuna A. Orupõld oli JR200 Sü lipuvalves.

24. dets. 1987 korraldatud langenud relvavendade mälestustahvli juures peetud üritusel Soome kiriku õuel oli lippude auvalve, kus valvureiks olid G. Krooni ja A. Orupõld.

13. veebr. 1988 peeti JR200 Sü peakoosolek 29 osavõtjaga. Koosolekule järgnes pidulik õhtusöök ja koosviibimine. Dr. Ilo Käbin kõneles Eesti arstiteadlastest, eriti neist, kes tegelesid sõjakirurgiaga.

11.-12. juunil 1988 toimus Soome sõdade veteranide XIII kokkutulek Joensuu. JR200 Sü lipu kandjaiks rongkäigus oli Ants Ojapõld. Ka teisi liikmeid oli kaasa marssimas.

3. sept. 1988 avati rootsi koloneli Martin Ekströmi ausammas By külas Dalarnas. Ta oli esimeste soome vabatahtlike juht, Narva vabastaja Eesti Vabadussõja ajal. JR200 poolt ütles järelsõna ja pani lilled K. Valdmaa, lipuvalves A. Ojapõld ühingu lipuga. Sü olid kohal Väino Esken, Rich Kimber, Elmar Ainsaar.

10. sept. 1988 toimus JR200 suvepäev Veskijärvel, kus oli kohal ka soome väljaõppe kapten Aapo Kahila.

3. dets. 1988 Soome iseseisvuse 71. aastapäeval Stokholmis tervitas JR200 poolt K. Valdmaa. Osa võttis ka teisi soomepoisse.

5. dets. 1988 Soome saatkonnas Soome iseseisvuse 71. aastapäeva vastuvõtul esindas JR200 K. Valdmaa.

6. dets. 1988 Soome iseseisvuse aastapäeval Stokholmi Soome kirikus oli lipuvalves A. Orupõld JR200 Sü lipuga.

24. dets. 1988 jõululaupäeval korraldati mälestushetk langenud relvavendade mälestustahvli juures Soome kiriku õuel. Lipuvalves R. Moora ja A. Ojapõld.

11. veebr. 1989 peeti JR200 Sü peakoosolek 35 liikmega. Peale koosolekut toimus JR200 45. ja Sü 35. pidulik aktus. Fil. lic. Rain Rebas kõneles soomepoiste liikumisest. Tervitusi tõid Soome sõjaväe esindaja kol. Heikki Vilen, Soome Sõjaveteranide Liidu esimees Simo Kärävä, Soome Veteranide Distrikt Rootsis esimees A. Ax ja eversti manerheimiristi rüütel Eero Kivelä. Järgnes pidulik koosviibimine, kus soome lotade poolt tõi tervitusi A. Kahila, Solna veteranide esimees Olav Sundström, Eesti sõjaveteranide esimees Endel Rumma ja Narva vabastaja kol. M. Ekströmi poeg Derrick Ekström. Erich Kimber kõneles kol. Ekströmi osast Soome vabatahtlike juhtimisel Eestis 1919.

17. märtsil 1989 Rootsi vabatahtlikud Soomes aastakokkutulekul tervitas JR200 nimel E. Kimber.

27. apr. 1989 Soome sõjaveteranide päeva tähistamisel esindas JR200 A. Orupõld Sü lipuga.

29.-30. nov. 1989 tähistas Soome Sõjaveteranide Liidu Rootsi Distrikt oma 20. aastapäeva ühise reisiga Helsingisse, kus toimus veteranide marss Talvesõja alguse 50. aastapäeva puhul Hietanieme kalmistule. JR200 esindasid E. Ainsaar, Robeet Havam, Eino Kain, A. Orupõld, Osvald Palk ja K. Valdmaa.

6. dets. 1989 Soome saatkonnas Soome iseseisvuse 72. aastapäeva tähistamise vastuvõtul. Esindas K. Valdmaa.

9. veebr. 1990 peeti Sü üldkoosolek 32 osavõtjaga. Koosolekul viibis Soome Sõjaveteranide Liidu Rootsi Distrikti esimees A. Ax kes andis põhjaliku ülevaate rindelisa saamise kohta, milline on kui lisa pensionile Soome sõdades teeninuile. (Siiani pole ot-

sust Soome valitsuse poolt veel tehtud.)

8.–10. juunil 1990 Soome sõdade veteranipäevadel Poris oli JR200 esindajaks K. Valdmaa, kes tervitas vabas maailmas olevate soomepoiste nimel. Eestist oli Sven Ise ja Vello Laos Tallinnast; soomepoiste tervitused andis üle S. Ise.

27. okt. 1990 kapten Aapo Kahila matusel Nastola surnuaial ütles järelehüüde JR200 poolt K. Valdmaa, A. Orupõld seisis lipuvalves Sü lipuga. Matusel oli kaasas Sü liige Lembit Klemmer.

1. dets. 1990 külastas Ottniell Jürisaar Tallinnast koos ansambel „Memor’-iga“ Stokholmi. Enne kontserti kinnitas K. Valdmaa Soome sõjaväe ülesandel O. Jürisaare rinda veteranitunnuse „Tämmelehe“.

6. dets. 1990 Soome saatkonnas Soome iseseisvuse 73. aastapäeva tähistamise vastuvõtul oli JR200 esindajana K. Valdmaa.

24. dets. 1990 jõululaupäeval langenud relvavendade mälestushetk mälestustahvli juures Soome kiriku õuel. Lipuvalves E. Ainsaar.

Lisaks eeltoodule on peagu igal aastal juuni esimesel poolel toimunud soomepoiste suvepäev. 24. veebr. on JR200 Sü poolt asetatud lilli Eesti Vabadussõjas langenud soomlaste mälestussambale ja relvavendade haudadele Helsingis.

JR200 Sü juhatus 1990. aastal on järgmises koosseisus: esimees Kalju Valdmaa, abi-esimees Ilmar Laan, sekretär Lembit Nugiseks, välissekretär Rein Puusepp, laekur Erich Kimber, varahoidja Gunnar Hiis, arhivaar Ago Vallas, kes on ka „Põhjala Tähistel“ toimetuseliige. Juhatuseliikme asemikeks on olnud Ilmar Põrk ja Ilmar Kuurberg. Revisjonikomisjoni kuuluvad Elvo Loosme, Rein Moora ja Heldur Taimre, asemik Ants Orupõld. Valimistoimkonda kuuluvad Elmar Ainsaar, Osvald Palk ja Arne Seemre.

JR200 Sü koosoleku juhatus. Pildil vas. Kalju Valdmaa, Väino Esken ja Lembit Ignats.

Parandatud hauakivid Malmi kalmistul

1948. aastal ilmus Orto kirjastusel Ilmar Talve novellikogu „Ainult inimene“. Raamat on pühendatud: „Sõpradele – võitluses ja maapaos, neile, kes on surnud, ja neile, kes veel elavad.“ See väljaanne on üks ehedamaid ilukirjanduslikke saavutusi maapaguluses, mitte kõige vähem seetõttu, et ta ideeliselt ja kunstikavatsuslikult seisab sügavalt tõsiolude pinnal. Teos on ammu juba müügilt otsa lõppenud. Kusagil üsna alguses (lk. 21) ütleb vabatahtlik soomepoiss: „hea, kui saad puuristi Malmi surnuaial, kuulutuse Helsingi lehcs ja „Malevlasses“. See on su romaan, kõik ja puhas.“

Tegelik elu tagantjärele ei kinnita siiski puuristide teooriat, milleks meid tookord tõenäoliselt mõjutas Roland Dorgelès maailmakuulus „Puuristid“, haarav kirjeldus Esimesest maailmasõjast. (Looduse kroonine romaan eestikeelses tõlkes 1932. Prantsuskeelne originaal „Les Croix de Bois“ ilmus 1919. On märkimisväärne, et seda raamatut kunagi ei ole tõlgitud rootsi keelde, prantsuse keele õppijaille seisab ta aga soovitatud kirjanduse nimestikus.)

Soomepoisid said endale kõik Malmil marmorist hauakivid. Ja nüüd hiljem isegi rektangulaarse üsna kaunikujulise mustast marmorist mälestusmärgi koos soome- ja eestikeelsete tekstidega: „Selle väljakul puhkavad 95 eesti vabatahtlikku, kes sõjas 1941–1944 langesid Soome vabaduse ja Eesti au eest.“

See kalmistuosa (nr. 71) tundub väga heas korras olevat ja tükikesena Eesti territooriumist selles rahutus maailmas. Siia maapinna rüppe on peidetud üks osa eesti rahva kõige uuemast ajaloost, mille pealkirjaks võiks olla soovikorral „Vabadussõja võlg“. Kalmistuosa on väärt külastamist iga eestlase poolt. Otse Helsingi raudteejaama eest lähevad bussid Malmi kalmistule (Malmin hautausmaa) lühikeste vaheaegade järele. Matka pikkus on umbes veerand tundi.

Nüüd on soomlaste poolt kõrvaldatud ka see mureaine, mida sõjaaegsed ebakindlad olud paljude kurvastuseks olid tekitanud. 15 marmorkivi on uuesti raiutud ja nimed seal, kus need olid ekslikud või puudulikud, täiesti korda seatud. Selle olulise ümberkorralduse läbiviimise eest peame olema tänulikud kahele soomlasele: major Kalervo Talvitie ja kinnisvaradirektor Arvo Aho. Mõlemad on kõige suuremal määral kohusetundeliselt ja silmapaistvalt seisnud selle üsna ebatavalise ja ka komplitseeritud ettevõtte eduka läbiviimise juures.

Johannes Eduard Aas
Aarne Aleksander Arak
Ralf Vambola Hanso
Roland Jaansoo
Uno Kaljuste
Enok Rahuleid Kokamägi
Lembit Johannes Lepik
Oskar Matsum

Manfred Neemre
Kalju Põdersoo
Elmar Raag
Evald Reimer
Hugo Rahuleid Suitsmart
Ülo Vendelin
Haljand Vessmann

Rain Rebas

Kaks eesti vabatahtliku Pitàjänmäel toimistos augustis 1944. Vasakul noorim Ülo Tarning, kes sai samal kuul 13-aastaseks ja vanim 52-aastane Kull.

SAATEKS

Pärast kümneaastast äraolekut ja nr. 16 ilmumist jõudis „Põhjala Tähistel“ väljaandmine majanduslikel kaalutlusil tagasi Torontosse. Vahepealseil aastail on kaastööd kogunenud niivõrd, et seekordsest, ehkki mahukamast numbrist on välja jäänud mitmeid huvitavaid mälestusi, ka neilt aladelt, mis seni käsitlemata. Kuna kavas on ajakirja väljaandmise laiendamine kodumaa soodsamaid trükivõimalusi kasutades seal asuvate meeste omapoolsete kirjutistega, siis peaksid seekord ootele jäänud tööd varsti lugejaini jõudma. Viimaste aastate jooksul kogutud soomekeelsed tervitussõnavõtud ja kirjutised pidid sellest numbrist välja jääma lootuses, et võimaldub koguni ühe soomekeelse „Põhjala Tähistel“ väljaandmine.

Kuna senised numbrid on peamiselt käsitletud Väliseestis olevate meeste mälestusi, siis nüüd on avanenud võimalus ka teisele poolele jäänud meeste läbielamusi avaldada, mis laiendab soomepoiste elusaatuste igakülgset vaatlemist. Selles koostöövaimus asume järgmise numbriga koostamisele!

Hannes Oja

18. märts (1944) kujunes mõneski suhtes kompanii suurpäevaks. Õieti puudutas see üksuse auväärsemat osa: 21- ja enamaarvulise aastalastiga panssarijäägreile võimaldati sel päeval osta 156 marga eest pool liitrit puuviina. Milline pidu! Ent rõõmustasid oma lihtsameelsuses nooremadki vanemate inimeste õnne üle. Viimaseile suitsu järjestades ja nende saapaid läikima lüües pakkusid nad endid nõu ja jõuga õnnelikele viinasaajaile abiks, kui õhtul peaks minema laiematesse tuultesse purjetamiseks.

Õhtusel „käskynjaol“ (loendusel) teatas kompanii päalik pidulikult, et tänane õhtu erinevat märgatavalt tavalisest. Nimelt antavat „valtio“ (valitsuse) suurest armust ja haldusest kõigile selleks õigustatuile viina. Kuid seekordne alkoholi nautimine pidavat erinema tavalisest Bahhuse kummardamisest. Uue korralduse kohaselt tulevat loobuda selle maa pärisrahva traditsioonidest, mis kehtivad mainitud pidulikel sündmusil ja seepärast olevat keelatud igasugune kahe- kui ka enervõitlus pussidega. Pea purukslõõmisel tuleb hoiduda, et selleks ei kasutata pudeleid. Juhtivate tegelaste roppude sõnadega söimamine kuulub paragrahvi alla ja isegi mõningatest eneseavaldusaktidest, mille all ehk võiksid kannatada aknad, ukseid ja naisisikud on soovitatav loobuda.

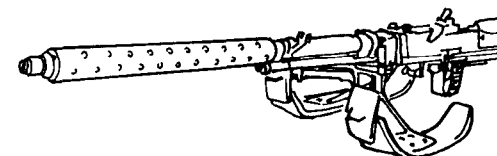
Poisid vaatasid kompanii ülemat hämmastunud pilgul ja viimane arvates, et see on tingitud karmidest määrustest, püüdis kuulajaskonda mõneti lohutada. Ta olevat kuulnud, et alkoholi saavat ka teisiti nautida. Kuid tundus, et ta ise oma sõnu hästi ei uskunud ja seepärast loobus täpsematest seletustist. Ta tegi teatavaks, et „käskynjaole“ järgnevat õppesaalis viinajagamine ning kadus siis toimistosse.

Seal kompanii veebliga asja arutades jõudsid nad otsusele, et nõuda võivat paljugi, ent mõnda käsku olevat tõesti võimatu täita. Viimasesse kategooriasse kuuluvat kindlasti meeskonnale esitatud alkoholi nautimist puudutav määrus. Küsimust uuriti ehtsa saksa põhjalikkusega, aga murepilved kompanii päaliku pea kohal aina süngenesid. Ei, kõigest ta sai aru, ent sihukest nalja ta polnud veel kuulnud, et mees, kes kannab juba 21-aastasele omast habemekasvu, peab viina joomise juures ilma pussita läbi ajama. Ja kui juba temale sellised korraldused tunduvad rasketena, siis meeskond ei püüa seda ammugi täita ja oi-oi-oi, mis siis küll saab. Kuid nii või teisiti, viin tuli jagada ja kõrgemalt poolt ootamatult tulnud käsku pidi täitma.

Viinasaajad rivistati õppesaali, ukseid suleti, aknad kaeti, igale mehele pisteti pudel pihku ja kästi see kompanii võimukandjate silma all kurku tühjendada. Aega 30 minutit. Tunni aja pärast oli alkohol nautitud ja kui päevitaja kuulutas „hiljasuudest“, nägid paljukadetsetud alkoholinautijad kauneid unenägusid hõbedasest asunikust ja vanast „valgepeast“.

Ps. Jääk. I. Kiiss

Tankitörje kompanii album

Kanada soomepoiste ideelisim rahvuslik kasvataja ja noortejuht Endel Ruberg soomepoiste laualippu Eesti Vabariigi aupeakonsul Ilmar Heinsoole üle andmas mõned kuud enne tema ootamatut surma.

1943. a. november: vaade Rajajoe maastikule.